

استاد ESTAD

ESKİ TÜRK EDEBİYATI ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

[Journal Of Old Turkish Literature Researches]

E-ISSN: 2651-3013

DOI Number: 10.58659/estad.1250854

Cilt: 6 Sayı: 1 Mart 2023

ss. 297-338

Makalenin Geliş

Tarihi

13/02/2023

Makalenin

Kabul Tarihi

19/03/2023

Yayın Tarihi

28/03/2023

ALİ ŞİR NEVÂYÎ'NİN TÜRKÇE DİVANLARINDA SABIR

Muhterem SAYGIN¹

ÖZET

Toplum içinde yaşayan bireylerin bazı güzel hasletlere sahip olması beklenir. Yardımseverlik, duygudaşlık, hoşgörü, sağduyu, sabır gibi değerler; toplumun birliği ve huzuru açısından son derece önemlidir. Modern yaşamla birlikte bireylerin sürekli bir yerlere yetişme kaygısı taşıması, hak ve hukuk konusunda güven ve saygının kaybolması, bencillik ve duyarsızlık gibi durumlar insanların birbirlerine karşı tahammülünü azaltmıştır. Neticede sabırsızlık, toplum hayatında karşılaşılan en önemli sorunlardan biri hâline gelmiştir.

Klasik Türk edebiyatına göre âşık, aşk konusunda pek çok sıkıntıya katlanmak durumundadır. Bu sebeple âşığın sahip olması beklenen hususiyetlerden birisi, sabırdır.

Türk edebiyatının seçkin şahsiyetlerinden Ali Şir Nevâyî; Garâibü's-Sıgar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat ve Fevâйдü'l-Kiber adlı divanlarında sabır kavramına yer vermiş, sabrı farklı hayal ve tasavvurlar içinde ele almıştır. Bu çalışmada öncelikle sabır kavramı açıklanmakta; kültürümüzde, söz varlığımızda, Kur'an-ı Kerim'de, hadislerde, tasavvuf geleneğinde ve klasik Türk edebiyatında sabırın anlamsal çerçevesi çizilmektedir. Ardından Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabır ile ilgili

¹ Dr., Millî Eğitim Bakanlığı (Denizli/Pamukkale-Osman Aydınllı Meslekî ve Teknik Anadolu Lisesi), muhteremsaygn213@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-2336-5139.

oluşturulan teşbih, hayal ve tasavvurlar tasnif edilmekte, elde edilen veriler tablo ve grafiklerle desteklenerek açıklanmakta, ortaya çıkan sonuçlar değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın amacı şairin Türkçe divanları örnekleminde günlük yaşantımızda her gün daha fazla ihtiyaç duyduğumuz sabrın Ali Şîr Nevâyî'nin algı ve hayal dünyasındaki yerini ortaya koymaktır. Şüphesiz hiçbir sanatkâr, yaşadığı çağın zihniyetinden ayrı düşünülemez. Bu dikkatle çalışmanın bir diğer hedefi de Ali Şîr Nevâyî'nin içinde yaşadığı toplumun zihniyetinde sabrın taşıdığı değer hakkında günümüz insanının fikir sahibi olmasını sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, Çağatay edebiyatı, Din, Tasavvuf, Ali Şîr Nevâyî, Sabır.

PATIENCE IN TURKISH DIVANS OF ALI ŞİR NEVÂÎ

ABSTRACT

Individuals living in society are expected to have some good qualities. Values such as helpfulness, sympathy, tolerance, common sense, patience; It is extremely important for the unity and peace of the society. With the modern life, people's constant worry of getting somewhere, loss of trust and respect for rights and law, selfishness and insensitivity have reduced people's tolerance towards each other. As a result, impatience has become one of the most important problems encountered in social life.

According to classical Turkish literature, the lover has to endure many troubles about love. For this reason, one of the qualities that the lover is expected to have is patience. Ali Şîr Nevâyî, one of the distinguished figures of Turkish literature; He included the concept of patience in his divans Garâibü's-Sıgar, Nevâdirü's-Şebâb, Bedayî'u'l-Vasat, Fevâidü'l-Kiber and discussed patience in different dreams and imaginations. In this study, firstly, the concept of patience is explained; The semantic framework of patience is drawn in our culture, vocabulary, Qur'an, hadiths, Sufi tradition and classical Turkish literature. Then, the similes, dreams and imaginations created about patience in Ali Şîr Nevâyî's Turkish divans are classified, the data obtained are explained by supporting them with tables and graphics, and the results are evaluated.

The aim of this study is to reveal the place of patience, which we need more and more in our daily life, in Ali Şîr Nevâyî's world of perception and imagination, in the sample of the poet's Turkish divans. The artist cannot be separated from the mentality of his age. Another goal of working with this care is to enable today's people to have an idea about the value of patience in the mentality of the society in which Ali Şîr Nevâyî lives.

Keywords: Classical Turkish literature, Chagatay literature, Religion, Sufism, Ali Şîr Nevâyî, Patience.

GİRİŞ

İnsan ve toplum yaşamında bazı genel geçer değerler vardır. Bu değerlere sahip olmak, bireyi ve toplumu yüceltir. Sabır, bu değerlerdendir. Türkçe Sözlük'te sabır “1. Acı, yoksulluk, haksızlık ve benzeri üzücü durumlar karşısında ses çıkarmadan onların geçmesini bekleme erdemi, dayanç. 2. Olacak veya gelecek bir şeyi telaş göstermeden bekleme” (Akalin vd. 2011: 1996), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'ta *dayanma, katlanma, kişinin kendine hakim olması* (Devellioğlu, 2003: 905), Kâmûs-ı Türki'de “1. Başa gelen acıya karşı telâş ve me'yûsiyyet göstermeyip dayanma, tahammül... 2. Gelecek ve olacak bir şey için acele ve telaş göstermeyip bekleme. Usâresi müsta'mel bir nebât ki en a'lâsı Sukutra ceziresinde çıkar; sarı sabr, sabr-ı hablî, sabr-ı kinnî, sabr-ı kebedî envâr” (Şemseddin Sami, 1978: 817), Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye adlı sözlükte “Güç vakitlerde dayanıp kendi nefsinin zabt ve bir nevi acı zâmk ismi ki ilaç için istimal olunur ve yaprakları semiz ve dikenli bir cins çiçek ismi” (Redhouse, 2016: 419), Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde “*dayanma, tahammül etme*” (Ünlü, 2013: 932), Arapça Sözlük'te kelimenin fiil kökü olan sabere “(Yasbiru) [m. Sabr] 1. Sabretti, dayandı. 2. Hapsetti, tuttu. 3. Alıkoymdu., sabere: [m. tasbir] 1. sabretmesini istedi. 2. mumyaladı. 3. ağzına kadar doldurdu” (Kantar, 2010: 554-555) şeklinde açıklanmıştır. Sabırın El-Okyânûsü'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît adlı sözlükte ise tanımı şöyledir:

“Es-sabr: Cebr vezninde bir kimseyi bir nesneden alıkoymak ma'nâsınadır... Sabare fîli lafz-ı âmmdır. İhtilâf-ı vekâyî' hasebiyle itlâkı muhtelif olur. Eğer bir musîbet vukû'unda ceza' (sabırsızlıkla sızlanma) ve ıztırâbdan habs-i nefis ederse ona hemân sabr itlâk olunur, mukâbiline ceza' denir. Ve eğer muhârebede olur ise ana şecâ'at ve mukâbiline cubn denir. Ve eğer bir hâdise-i muzcire vukû'unda olur ise ona rahbu's-sadr ve mukabiline dacret denir ve eğer imsâk-ı kelâm bâbında olur ise ona kitmân ve mukabiline mezl denir. Kur'ân-ı Kerîm'de bunların cümlesine sabr itlak olunmuştur.” (Mütercim Âsım Efendi, 2013: 2085)

Tahammül, sebat, dayanmak, katlanmak, tahammül etmek kelimelerinin yanı sıra çıdamak, çıdam, turak, tözmek ve döymek söz varlığımızda sabır kavramını karşılamak için kullandığımız ifadelerindendir. Çağatay Türkçesi sözlüklerinde çıdam, turak, tözmek ve döymek sözcüklerinin anlamıyla ilgili şu bilgiler yer almıştır: Fethali Kaçar Lügati'nde çıdamak eyleminin katlanmak, dayanmak, sabretmek (Rahimi, 2016: 718) anlamına geldiği söylenmiş, aynı fiil için Şeyh Süleyman Efendi Lügati'nde “sabr, sebât, tahammül, katlanmak” denilmiştir. Şeyh Süleyman Efendi Lügati'nde çıdam sözcüğünün anlamı “sebât, rûsûh, sabr, tahammül, karâr, çidemek” (Durgut, 1995: 324) şeklinde izah edilmiştir.

Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde *çıdamak eylemi sabretmek, katlanmak* (Ünlü, 2013: 242), *çıdam* sözcüğü ise “*sebat, sabır, turak*” (Ünlü, 2013: 243) denilerek açıklanmıştır. Çağatay Türkçesi Sözlüğü'nde *turak* kelimesinin anlamı şu şekilde verilmiştir: “*sebat, sükûnet, mevki, vakfe, durum, heyet.*” (Ünlü, 2013: 1161) *Döymek* eyleminin Fethali Kaçar Lügatı'nda *katlanmak, dayanmak, sabretmek* (Rahimi, 2016: 747) anlamına geldiği ifade edilmiş; *tözmek* fiili ise El-Lügâtu'n-Nevâiyye ve'l-İstişhâdâtü'l-Çağatâ'iyye'de “*sabretmek, takat getirmek*” (Kaçalın, 2011: 20) diye tanımlanmıştır.

Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü'nde *başta gelen belalara dayanmaya, Allah'a ibadete devam etme ve ona isyan etmekten ve günah işlemekten kaçınmaya da sabır* denilmiştir. (Cebecioğlu, 2014: 409)

Sabır kavramının ahlaki ve felsefi boyutları da vardır. Dinî ve Felsefi Ahlak Lügatçesi'nde *sabır, acıya tahammül etme, akıl ve şeriatın uygun görmediği konularda nefsi hapsedme, günahlardan korunma, nefsin bu yöndeki eğilimlerine direnme* şeklinde açıklanmış, *kişinin kendini koruyabileceği haksızlıklara katlanması ise acizlik* olarak görülmüştür. (Bilmen, 1967: 63)

Pek çok toplumda ve kutsal kitapta sabırlı olmak, yüce bir davranış olarak görülmüştür. İslam'da sabır, önemli bir yeri teşkil etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de bu kavrama pek çok kez yer verilmiştir. (Çağrı, 2008: 337) Kur'an-ı Kerim'de insanoğlunun yaratılış itibarıyla sabırsız olduğu ifade edilmiş (Me'âric, 70/19), sabırlı olmanın yüce bir davranış olduğu pek çok ayette zikredilmiştir: Nahl, 16/126, Mü'minûn, 23/110-111, Fussilet, 41/34-35, Furkân, 25/20, Hüd, 11/115, Yûsuf, 12/90, Nahl, 16/96, Nisâ, 4/25. Esmâ-i hüsnâdan biri de es-Sabûr'dur. (Cebecioğlu, 2014: 409)

İslam'a göre dünya hayatı Allah'ın kullarını sınaması içindir. Yüce Allah (c c), Kur'an-ı Kerim'de bunu açık bir biçimde ifade etmiştir: “*Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayıcıdır.*” (Mülk, 67/2) Bunun dışında pek çok ayette de bu husus dile getirilmiştir: Bakara, 2/155, Âl-i İmran, 3/142, Âl-i İmran, 3/146, Âl-i İmran, 3/186, Yûnus, 10/14, Hüd, 11/7, Kehf, 18/7, Enbiyâ, 21/35, Mü'minûn, 23/30, Furkân, 25/20, Neml, 27/47, Ankebût, 29/2, Ahzâb, 33/11, Zümer, 39/49, Muhammed, 47/31, Hucurât, 49/3, Mülk, 67/2, Cin, 72/17.

İnsan, dünyada ya nimetlerle ya da zorluklarla sınanmaktadır. Allah kullarını imtihan ederken sabrı ve şükrü vesile kılmıştır. (Erginli vd. 2006: 852)

Sabırla ilgili pek çok hadis de vardır. Bu hadislerden bazıları şunlardır: “*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi.*” (Buhârî, Zekât, 50;

Rikâk, 20; Müslim, Zekât, 124) “*Hayâ imândandır. İmân sabrın ve şükrün yarısıdır. Allah, Sabûr ve Şekûr’dur.*” (Buhârî, İmân, 16; Müslim, İmân, 12) Enes’in (ra) Resûlullah’tan naklettiğine göre Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Herhangi bir sevgili kulumu gözlerini kaybetmekle sınıdığımda eğer sabrederse gözlerine karşılık onu cennete koyarım.*” (Buhârî, Merdâ, 7) Ebû Mâlik el-Eş’ârî’nin naklettiğine göre, Resûlullah (sav) şöyle demiştir: “*Namaz bir nurdur, sadaka bir burhandır, sabır bir ışıktır.*” (Müslim, Taharet, 1) Çocuğunu kaybetmenin acısıyla ağlayan bir kadına Resûlullah’ın, “*Allah’tan kork, sabırlı ol!*” sözüne karşılık, “*Benim derdimden sen ne anlarsın!*” şeklinde tepki gösteren kadın, daha sonra kendisine nasihat edenin Resûlullah olduğunu öğrenince ondan özür dilemiş, bunun üzerine Hz. Peygamber, “*Sabır ilk sarsıntı sırasında gösterilen metanettir.*” Buyurmuştur. (Buhârî, Cenâ’iz, 32, 42; Müslim, Cenâ’iz, 14, 15)

Tasavvuf kültüründe sabır geniş çerçevede ele alınmıştır. Bazı mutasavvıflar dünya hayatı ve tasavvufun özünü sabır olarak görmüşlerdir: Ebû Amr bin Nuceyd, tasavvufu *Allah’ın emri ve yasağı altında sabretmek* diye tanımlamıştır. (Yazıcı, 1978: 115)

İnsan, gaybı bilemez. Bir olay veya durumun ona menfi görünüp müspet, müspet görünüp menfi neticelenmesi mümkündür. Bu bakımdan sabır ve şükür bazı durumlarda aynı noktada birleşebilmektedir. (Erginli vd. 2006: 859)

Sabır, insanın belalar karşısında Allah’ın inayetine sığınmasıdır. Nitekim Kur’ân-ı Kerim’de “*Sabır ve namazla yardım isteyiniz.*” Denilmiştir. (Bakara, 2/45 ve Bakara, 2/153)

Sabır, insana ait bir özelliktir: İradelerine hâkim olamadıkları ve içgüdülerine göre hareket ettikleri için hayvanlar sabredemezler. Melekler, kâmil varlıklar olduklarından onlar için de sabır söz konusu olamaz. (Erginli vd. 2006: 858)

Kulun karşılaştığı belaları sükûnetle karşılayıp kazaya ve kadere isyan etmemesi gerekir. Bu durum, *itaat* olarak adlandırılır. Kulun sabretmesi, Allah’ın rızasını kazanmak içindir. Bu bakımdan sabır ve rıza kavramları, birbirleriyle alakalıdır. Gazzâlî dertlere sabretmenin farklı dereceleri olduğunu ifade etmiş, tahammülün zor olduğu başlangıç seviyesine *tesabbur*, katlanmanın kolaylaştığı orta seviyeye *sabır*, nefsin isteklerinin tam olarak baskı altına alındığı en üst seviyeye ise *rıza* demiştir. (Çağrı, 2008: 339)

Hilm, züht, şecaat, iffet, itaat, kanaat gibi pek çok kavram doğrudan veya dolaylı olarak sabırla ilişkilidir: Belaya katlanmaya *sabır*, bunun zıddına *cez’* veya *hele’* (endişe) denir. Savaşta karşılaşılan zorluklara karşı gösterilen

metanet şecaat, zıddı *korkaklıktır*. Mal, mülk ve nimetlerin bolluğuna sabretmek *zabt-ı nefis* (nefs hâkimiyeti), karşıtı ise *batar* (kibirleşmek, böbürlenmek ve kendini beğenmek) diye adlandırılmıştır. Kişinin öfkesini yenme konusundaki tahammülü *hilm* (yumuşaklık), *vakar ve teenni*; bunun karşıt anlamlısı ise *saldırganlıktır*. İnsanın devrin musibetlerini sızlanmadan karşılayabilmesi *gönül genişliği*, bunun karşıtı *gönül darlığıdır*. Sır saklama konusundaki sabır, *kitmân-ı sır* olarak nitelendirilmiştir. Geçim sıkıntısına katlanmaya *zühd*, karşıtına *hurs* denilmiştir. Kişinin aza sabretmesi *kanaat*, kanaat edememesi ise *açgözlülüktür*. Sabrın yeme, içme ve cinsel arzulara karşı olması *iffettir*. (Erginli vd. 2006: 854-855)

Bir işin başarıya ulaşması, kararlılık ve sabır gerektirir. Bu bakımdan başarının ön koşullarından biri sabırdır.

Sabır kavramını ifade etmek üzere kullanılan *tahammül* kelimesi *yüklenme, bir yükü üstüne alma, dayanma, katlanma* gibi anlamlara gelir. (Devellioğlu, 2003: 1016) İnsan kendisine, ailesine, yaratıcıya, içinde yaşadığı doğaya ve topluma karşı sorumludur. Sorumluluk taşımak zordur ve bu durum sabır gerektirir. Kulun (insanın) rabbine karşı sorumluluğu, onun iman emanetini yüklenmesi sebebiyledir. Bu hakikat, Kur'an-ı Kerim'de şu şekilde ifade edilmiştir: “*Biz emaneti göklere, yer küreye ve dağlara teklif ettik, ama onlar bunu yüklenmek istemediler, ondan korktular ve onu insan yükledi. Kuşkusuz insan çok zalim, çok bilgisizdir.*” (Ahzâb, 33/72)

Kulun tam bir teslimiyetle sabretmesi, *sabr-ı cemîl* olarak nitelendirilebilir. Sabr-ı cemîli bazı müfessirler “*içinde keder bulunmayan sabır*” diye yorumlamışlardır. (Taberî, 2000: 584) Bu ifade Kur'an-ı Kerim'de “*fe-sabrun cemîl*” şeklinde üç kez geçmektedir. Yûsuf Suresi'nde Hz. Ya'kûb iki kez kendisine gerekli olanın sabr-ı cemîl olduğunu ifade etmiştir. (Yûsuf, 12/18 ve Yûsuf, 12/83) Me'âric Suresi'nde Hz. Muhammed'e sabr-ı cemîl tavsiye edilmiştir. (Me'âric, 70/5)

Tasavvuf terimlerinden *havf, mahabbet, tevekkül, rıza ve şükrün* sabırla münasebeti vardır. Sabır, nefsin isteklerine karşı çıkmak olarak düşünüldüğünde sabırdan havfa, havftan mahabbet makamına yükselmek gerekir. (Erginli vd. 2006, 852) Allah'ın takdir ettiği kaza ve kadere kulun rıza göstermesi de sabır kapsamında değerlendirilebilir. İnsanın bir olay veya durumun gerçekleşmesi için gerekli olanı yerine getirip sonucu Allah'a bırakarak ortaya çıkacak duruma sabretmesi, tevekküldür. Allah'ın rızasına vesile olduğundan belaya sabır göstermek mümin için bir nimettir. Tasavvufa göre sabır konusunda ilk makam tevekküldür. Şükür, tevekkülden daha

üstündür. Rıza, tevekkülün zirvesidir ve muhiplerin makamıdır. (Erginli vd. 2006: 853)

Kul için sabrettiği musibetler ve neticesinde elde edeceği menfaatler vardır. Allah'ın emirlerine, yasaklarına, dünyadaki boş işlere ve belalara sabretmek *tâattır*. Neticesi takva, züht ve sevaptır. (Erginli vd. 2006: 855)

Sabır, kulun nefsinin arzularına karşı çıkması şeklinde de yorumlanabilir. Sabır ve şükür, kulun Allah'ın rızasını kazanması için vesiledir. Bazı sufiler, imanın sabır ve şükürden teşekkül ettiğini belirtmişlerdir. Söz gelimi Abdullah bin Mes'ûd'a göre imanın yarısı sabır, yarısı şükürdür. (Çağrı, 2008: 338)

Mutasavvıflara göre sabrın dereceleri vardır. Bu derecelere göre sufiye *tâib*, *zahit*, *sadık* denilir: Sufinin dertlenmeyi bırakması tâiblerin, kaderine razı olması zahitlerin, Allah'ın yaptığını sevmesi ise sadıkların derecesidir. (Erginli vd. 2006: 853) Ebû Abdullah bin Hafif'in ifade ettiğine göre sabır üç kısımdır: Mutasabbır, sâbir ve sabbâr. (Erginli vd. 2006: 860) Sufiler, sabrı insanın gayretiyle elde ettiği sabır ve insanın gayreti olmadan elde ettiği sabır diye iki kısma ayırmışlar, kulun gayretiyle elde ettiği sabrı ise Allah'ın emirlerine ve yasaklarına karşı sabır şeklinde tasnif etmişlerdir. Kulun gayretine bağlı olmayan sabır Allah'ın hükümlerini yerine getirirken karşılaşılan sıkıntılara katlanabilmektir. (Erginli vd. 2006: 853)

İbn Hazm, sabrı açıklarken sıkıntılarının kaynağını toplumsal sınıflara göre üçe ayırmıştır: Güçlü olanlardan, zayıf olanlardan ve eşit düzeyde olanlardan gelen sıkıntılara dayanmak. Ona göre bunlardan ilkinde katlanmak *zavallılık*, ikincisine dayanmak *iyilik ve fazilettir*. Sıkıntı eşit düzeydeki birinden geliyorsa ve kötülük yapan bunu istemeden yapmışsa buna tahammül etmek *olgunluk*, bilerek yapmışsa buna katlanmak *bayağılıktır*. (Çağrı, 2008: 338)

Mutasavvıflar, afiyete ve nimete sabretmenin belalara sabretmekten daha zor olduğunu ifade etmişlerdir. Sehl bin Abdullah Tüsterî, nimete sabretmenin sıkıntılara katlanmaktan daha zor olduğunu ifade etmiş; sahabe-i kiramdan bazıları sıkıntılara tahammül edebildiklerini; ama bolluk ve nimetlerle imtihan edildiklerinde ise buna sabredemediklerini söylemişlerdir. (Erginli vd. 2006: 856)

Mutasavvıflar, sabrı farklı açılardan yorumlayarak sabırla ilgili düşüncelerini ifade etmişlerdir: Gazzâlî sabrı, *din duygusunun nefsin isteklerine direnç göstermesi* diye tarif etmiştir. (Çağrı, 2008: 337) Cüneyd-i Bağdâdî'ye göre sabır, *sıkıntılı vakitler geçinceye dek musibetlere Allah için katlanabilmektir*. (Erginli vd. 2006: 852) Sabrı *nefsin isteklerinden uzak durmak* olarak tanımlayan İbn Atâ'ya göre sabrın en ağır aşaması istıbardır. Ona göre istıbar,

kişinin belaları sükûnetle karşılmasıdır. (Muratoğlu, 2018: 46) Sehl-i Tüsterî sabrı, *belalar karşısında Allah'tan bir çıkış kapısı açmasını beklemek* diye tanımlamıştır (Erginli vd. 2006: 853). İbn Miskeveyh sıkıntılar karşısında sabırlı olmayı *yiğitlik* olarak kabul etmiştir (Çağrı, 2008: 338). İlaç yapımında kullanılan bir bitki adı olması ve *ağacın acı öz suyuna sabır* denilmesinden dolayı Cüneyd-i Bağdâdî, bu kavramı *acı bir içeceği yüzünü buruşturmaksızın içmeye* benzetmiştir. Amr bin Osman, sabrı *Allah'tan gelebilecek her türlü belayı davet edip ağırlayabilmek* diye isimlendirmiştir. İbn Atâ, sabrı *sıkıntılar içinde edebi koruyabilmek* diye tarif etmiştir. (Erginli vd. 2006: 860)

Sabır, akıl sağlığı için gayet mühimdir. Aklı olmayanın din ve iman açısından sorumluluğu yoktur. Hacı Bektaş-ı Veli sabrı, *aklın ilk bekçisi ve imanun yedi muhafızından biri* (Gül, 2018: 103) olarak görmüştür.

Sabır ve şükür insanın yalancı ya da dürüst olduğunu ortaya çıkarır. İbn Ata'ya göre bolluğa şükredip sıkıntılara sabreden doğru kimselerdendir. Bollukta şımaran, sıkıntıya sabretmeyen ise yalancı kimselerdendir. (Muratoğlu, 2018: 44)

Hak dostlarının sabretmekte en çok zorlandığı durum, onların Hak'tan ayrı kalmalarıdır:

“Bir adam Şiblî'nin huzuruna çıktı ve şöyle sordu: ‘Sabır ehlinin en zor sabrettiği şey; nedir?’ O da ‘Sabr fillâhtır (Allah hakkındaki sabırdır)’ dedi. Adam bu cevâba itirâz etti. Şiblî: ‘Sabr lillah’tır (Allah için sabretmektir)’ dedi. Adam buna da itirâz edince Şiblî ‘Sabr meallah’tır (Allah'la beraber sabretmektir)’ dedi. Adam bu cevaba da ‘Hayır’ deyince Şiblî sinirlendi ve şöyle dedi: ‘Yazıklar olsun sana! Nedir öyleyse, sen söyle!’ Adam şöyle dedi: ‘Sabr anillah’tır (Allah'tan uzak kalabilmeye sabretmektir).’ Bunun üzerine Şiblî öyle bir çığlık attı ki, az kalsın rûhu telef olacaktı.” (Erginli vd. 2006: 852-853)

Bazı şair ve mutasavvıflar tarafından sabır, *şerbet* olarak tasavvur edilmiştir. Sabrın acı bir şerbet olarak nitelendirilmesi, Arapça'da sabırla aynı kökten gelen öz suyu acı olan ve tabâbette kullanılan *sabir* bitkisiyle ilgilidir. El-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît adlı sözlükte sabir kelimesi ile ilgili şu bilgiler verilmiştir: *“Bir nev' acı şecerin ‘usâresinin ismidir ki edviyedendir, beyne'n-nâs bu ismle müte'âreftir, Türkî-i kadîmde azvay ta'bir olunur.”* (Mütercim Âsım Efendi, 2013: 2088) Hastanın güç kazanması için bazı hastalıkların tedavisinde hastaya şekerli şerbetler kaynatılarak içirilmesi (Onay, 2016: 392; Yazgan Uslu, 2021: 275-276; Sürücüoğlu, 1997: 28-31) sabrın şerbet olarak tasavvur edilmesinin bir diğer sebebi olmalıdır. Çünkü sabır, kişiye belalalar karşısında metanet verir. Ayrıca sıkıntılara katlanan

kişinin önünde sonunda huzur ve mutluluğa kavuşması sebebiyle sıkıntıya katlanılan dönem acı ile ilişkilendirilmiş, mutluluk ve huzura kavuşulan dönem ise tatlı olarak nitelendirilmiştir.

Sabır atasözlerimizde de geçer. Sabır ile ilgili belli başlı atasözleri şunlardır: *Allah sabırlı kulunu sever. Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır. Sabırla koruk helva olur, dut yaprağı atlas. Sabreden derviş, muradına ermiş. Sabrın sonu selamettir. Sabreyle işine, hayır gelsin başına.*

Ya sabır, ya sabır çekmek, sabrı taşmak, sabrı tükenmek, sabır taşı, sabır taşı çatlama, sabretmek, Eyüp sabrı, dişini sıkma deyimleri, sabır hakkında akla ilk gelen deyimlerdendir.

1. Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Genel Anlamda Sabır

Klasik Türk şiiri telakkisine göre aşk, insanın kemale ermesi için bir vasıttır. Klasik Türk şairleri; yaşamı, dünyayı, evreni kısacası tüm varlıkları ve kavramları aşkla ilişkilendirmişlerdir:

“Klâsik doğu şiirinin ve bunun bir şubesi olan klâsik Türk edebiyatının temel konusunu büyük ölçüde ‘aşk’ oluşturur. Aşk eskilerin nazarında bir insanın maddî ve manevî bakımından kemâle erip yücelmesi için vazgeçilmez bir mektep olarak kabul ediliyordu. Özellikle Osmanlı toplumunda aşk sadece bir cinsin karşı cinse duyduğu ilgi ile sınırlı kalmayıp, bir hayat felsefesi olarak neredeyse toplumu oluşturan bütün fertleri saracak bir anlayış çerçevesinde hayatın her safhasını kuşatacak bir boyutta değerlendiriliyordu... Osmanlı şiirini tanımlamak için sadece bir tek söz söylemek gerekirse, sarf edilebilecek en isabetli kelime ‘aşk’ olabilir. Bu şiir kâinatın yaratılış sebebini, gezegenlerin dönüşünü, gece ve gündüzün oluşmasını, yağmurun yağışını, bülbülün ötüşünü, pervanenin mum çevresinde dönüşünü; kısacası dünyada var olan her şeyi ve hareketi ‘aşk’ ile izah etme inceliğine erişen bir zihniyetin şiiridir. Edebî metinlerden anlaşıldığına göre eskiler aşkı, insanı yücelten en büyük değer olarak görüyorlardı. Allah’a aşk sayesinde erişilebilir, insan gerçek varlık ve mahiyetini ancak aşk sayesinde idrak edebilirdi.” (Şentürk, 2007: 371)

Ali Şir Nevâyî'ye göre insanın yeryüzüne gönderilme sebebi aşktır. O, bu durumu ifade ettiği bir rubaisinde insanı kendisine konuşma ve düşünme incisi verilmiş bir dalgıca, dünyayı ise aşk denizine teşbih etmiştir:

Şubhanellâhi hüve'l-‘alîyyü'l-müteâl

Kim eyledi ‘ışık bahrını mâl-â-mâl

İnsanı çü anda saldı gâvvâş -mişâl

Hem gevher-i hâl birdi hem dürr-i maḳâl (G. S. R. 1)²

Klasik Türk şiirinde olduğu gibi Ali Şîr Nevâyî'nin şiirlerinde de aşkın önündeki tüm engeller, âşığın sabretmesi gereken hâllerdir. Âşık, çoğu zaman bu durumlara sabretmekte zorlanabilmektedir. Aşkın mahiyeti ve ilişkilendirildiği hususlar dikkate alındığında sabır kavramı, klasik Türk şairlerinin ve Ali Şîr Nevâyî'nin şiirlerinde önemli bir yeri teşkil etmiştir.

Ali Şîr Nevâyî'nin *Garâibü's-Sıgar*, *Nevâdirü's-Şebâb*, *Bedâiyü'l-Vasat*, *Fevâйдü'l-Kiber* divanlarında sabırla ilgili olan varlık ve kavramlar, genellikle bağlama grupları vasıtasıyla bir araya getirilmiştir: şabr u sâ mân, qarâr u şabr u köngül, şabr ile şevk, şabr u 'ışk, ni hûş... ni tâkat... ni şabr... ni ârâm, bî-şabr u qarâr, şabr u ârâm, şabr u qarâr u hûş, şabr u 'aql u cân u könglüm, şikîb ü şabr u hûş, qarâr u şabr, şabr u hûş, şabr u şikîbim, hîred ü şabr, 'aql u şabr u zühd ü taḳvî, 'aql u hûş u şabr, şabr u hûş u 'aql u îmân, 'aql u hûş u şabr, şabr u hîred, şabr yok...köngül yok...cân yok, hûş u hîred ü şabr, şabr u tahammül, şikîb ü şabr, şekîb ü 'ilm ü 'aql u zühd ü taḳvâ, şabr u tâkat, şabr ile tâkat, şabr u tâkat, ni qarâr u şabr u ni tâb u tüvân ni tâkatî, qarâr u şabr u hûş u 'aqlım, ni qarâr u şabr u ni tâb u tüvân ni tâkatî, şabr u qarâr, ni şabr u ni sâ mân, bî-şabr u ârâm, şabr u qarâr, şabr u dîn, şabr u 'ışk, 'aql u şabr u dîn, şabr u 'ışk, şevk ü şabr, şikîb ü şabr, 'aql u şabr u hûş, şabr ile hûş, 'aql u şabr, şabr u qarâr u 'aql u hûş.

Tasavvufta kişinin kâmil insan olabilmesi için dört aşamadan geçmesi gerekir: Şeriat, tarikat, hakikat ve marifet. Şeriat, mutasavvıflarca akılla ilişkilendirilen bir aşamadır ve zahiri olanla ilgilidir. Tarikat, marifet ve hakikat ise sezgiyle ilgili olduğundan gönülle ilişkilendirilmiştir. (Önler, 1999: 6)

Ali Şîr Nevâyî'nin divanlarındaki pek çok beyitte aklın aşk hususunda aciz olduğu söylenmiş, aşkın ancak gönülle sezilebileceği ifade edilmiştir. Gönül aşkın tezahür ettiği yer olarak görüldüğünden orada sabra yer yoktur.

Şabrdın yok muḫtarib âvâre könglümge eşer

Ol şıfat kim deşt-peymâ cismime ârâmdın (F. K. G. 521/3)

(Çölde yürüyen bedenimin dinç olmadığı [gibi] mustarip avare gönlümde sabırdan eser yok.)

Âşığın aşkla ilgili sahip oldukları, şevk ve sabırdır:

Şabr ile şevkümni eyley 'arz mihmân bolsa yâr

² G.S. Günay Kut'un hazırladığı *Garâibü's-Sıgar* İnceleme-Karşılaştırmalı Metin adlı eserin, N.Ş. Metin Karaörs'ün hazırladığı *Nevâdirü's-şebâb*'in, B.V. Kaya Türkay'ın hazırladığı *Bedâiyü'l-Vasat*'in, F.K. Önal Kaya'nın hazırladığı *Fevâйдü'l Kiber*'in kısaltmasıdır. Bu kısaltmaların yer aldığı beyit ve şiirler mezkûr eserlerden alınmıştır. G. gazelin, S. sakinamenin, R. rubainin, Müf. müfredin, Müs. müseddesin, Muh. muhammesin kısaltılmış biçimidir. *Garâibü's-Sıgar*'ın dibacesi olan *Hutbe-i Devâvîn*'den alınan rubai, tarafımızca numaralandırılmıştır.

‘Işk iqbâlîde neyley kim yok u barım budur (N. Ş. G. 156/3)

(Sevgili misafir olsa ona sabır ve şevkimi arz eyleyeyim. Aşk makamında varım yoğum budur. Neyleyeyim?)

Âşığın sabrı ve şevkiyle sevgilinin güzelliği, vefası, acımasızlığı ve zalimliği arasında ters orantı vardır. Sevgilinin güzelliği âşığın şevkini arttırmakta, sabrını azaltmaktadır.

Nitip ölmey ki şabrım azdın az u şevk köptin köp

Ol aynın hüsni köptin köp vefâsı azdın az imiş (F. K. G. 263/4)

(Sabrım çok az, şevkim ise pek çok. O ay sevgilinin güzelliği pek çok, vefası çok az imiş. Ölmeyip de ne yapayım?)

Sevgilinin güzellik unsurları veya sevgiliden gelebilecek bir haber bile âşığın şevkini arttırıp sabrını azaltmaktadır:

Az u köp her ni didi kâşîd visâling müjdesin

Sabrım az u ıztırâbım farâvân itti şevk (B.V. G. 312/2)

(Ulak, az veya çok sevgiliye kavuşma müjdesiyle ilgili ne dedi? Şevk sabrımı azalttı, ıztırabımı çoğalttı.)

Aşağıdaki beyte göre sevgilinin yüz güzelliği, âşığın şevkini arttırmış, sabrını azaltmıştır:

Veh ki tâ bir kördi ol yüzni Nevâyî ey refîk

Sabrı yüzdin birge kildi şevkı boldı birge yüz (N. Ş. G. 206/7)

(Yazık! Ey dost! Nevâyî sevgilinin yüzünü gördü. Sabrı yüzden bire indi şevki yüz katına çıktı.)

Şair sabrı ve şevki arasındaki azlık-çokluk ilişkisini sevgilinin acımasızlığı, zalimliği ve güzelliği çerçevesinde söz oyunları yaparak anlatmıştır. Aşağıdaki beyitlerde sevgilinin acımasızlığı ve zalimliği, âşığın sabrının azlığı ve şevkinin çokluğu arasında ilgi kurulmuştur:

Köp ü azım fidâsıdır aning ya‘ni ki şevk ü şabr

Egerçi ol şanem köp cevır kılğay rahm az itkey (B. V. G. 616/4)

(O put gibi güzel çok eziyet edip az merhamet ettiğinden şevk ve sabır da çoğun aza feda edilmesidir.)

Dem-be-dem şevkum sanğa köprekdür ammâ şabrım az

Gerçi sin bî-dâdnı köp ü mihri az itke-sin (B. V. G. 498/5)

(Her vakit şevkim sana çoktur fakat sabrım azdır. Gerçi senin de zulmün çok, merhametin azdır.)

Yaratılış itibarıyla sabırsız olan insan belalarla terbiye edilerek kâmil insan olur. Aşağıdaki beyitte âşığın derde aşına, sabra ise yabancı olduğu söylenmiştir:

Şikîb ü şabr ile bî-bânelîğlar eylep kôp

Belâ vü derd bile bî-ħad âşnâlığlar (B. V. G. 179/2)

(Sabır ile hep bigânelik eyleyip bela ile aşinalık kılar.)

Âşığın tek varlığının sabır olarak görüldüğü aşağıdaki beyitte zafiyet ve cünun perişanlığı, sabrın önünde engel olarak düşünölmüştür:

Şabr mümkün yok cünûn âşûbı dağı za‘fıdn

Veh ki nâ-bûd iyledi âhîr yok u barımnı za‘f (F. K. G. 318/5)

(Cünun perişanlığı ve zayıflıktan sabır göstermeme imkân yok. Eyvah! Zayıflık sonunda varımı yoğumu yok etti.)

Güzeller sabrı yok eder. Bu hususu dile getirdiğı beyitte Nevâyî, Herat şehrinin güzellerini övmüştür:

Ħıyâbanda Nevâyî şabrını ger ħûblar aldı

Özidin vâkıf olsun nige kim şehir-i Herîdir bu (F. K. G. 550/9)

(Caddede Nevâyî'nin sabrını güzeller aldıysa kendine vakıf olsun. Burası Herat şehridir)

Şevk, bir şeyi aşırı istemektir. Şevk hâlindeki kişinin sabretmesi zordur:

Yâr kilse bes maħaldür kim içim kan itti şevk

Sabr u ârâmım kılıp berbâd tuğyân itti şevk (B.V.G. 312/1)

(Sevgili gelirse şevkin içimi kanatması normaldir. Şevk, sabır ve huzurumu yele verip bana zulmetti.)

Sevgilinin can afeti olarak tasavvur edildiğı beyitte onun âşığın sabrını, kararını ve aklını alması garipsenmiştir. Can bedenden ayrılınca ölüm gerçekleşir. Sevgili âşığın canını aldığı takdirde zaten onun sabrını ve kararını da almış olacaktır.

Şabr u karar u ħûşnı almağlımğ nidür

Ey cânlar âfeti sanğa cânımdur alguluğ (B. V. G. 323/3)

(Sabrımı, kararımı ve aklımı almanın sebebi nedir? Ey güzelliğı ile canları alan sevgili! Senin alman gereken canımdır.)

Âşığın sabretmekte en çok zorlandığı durum, sevgiliden ayrı kalmaktır.

Çikip kûh-ı firâkın şabr kıldım vaşlığa yitkeç

Fiğân çiksem ‘aceb yok munça oğ bolğay taħammül hem (G. S. G. 409/6)

(Sana kavuşabilmek için ayrılık dağını çekip sabrettim. Bunca tahammülümün olmasına ve figan etmeme şaşılmaz.)

Âşığın gönöl evinde gam, gam yarası ve sabırsızlık vardır:

Könglüm öyin her niçe kim isteseng gam tapka sin

Dâğ-ı hecr ü güşşa [vü] bî-şabrlıg hem tapka sin (G. S. G. 480/1)

(Gönlüm evini ne kadar çok [görmeyi] istersen gam bulursun. Orada [ancak] ayrılık, dert yarası ve sabırsızlık bulursun.)

Sevgilinin saçıyla gece, yüzüyle gündüz arasında çağrışım oluşturulan bir beyitte âşığın gündüz gönlünde sabrın, gece ise gözünde uykunun olmadığı söylenmiştir:

Köz ü könglümge tâ boldı ‘ıyân ol zülf birlen yüz

Közümdin uyku uçtı tün köngüldin şabr hem kündüz (B. V. G. 212/1)

(Sevgilinin saç ve yüzü gözüm ve gönlüme ayan olunca geceleyin gözümünden uyku, gündüz gönlümden sabır gitti.)

Sevgili âşığın akıl, sabır, can ve gönlünü ateşe atar:

Otka saldıng şabr u ‘aql u cân u könglüm barçasın

Yoğ u barım köydürüp yahşı yamanım örtedıng (B. V. G. 361/5)

(Sabır, akıl, can ve gönlümü ateşe saldın. İyi kötü neyim varsa hepsini yakıp kül ettin.)

Sabrın az olması âşık için azaptır:

Şabr azıdın ‘azâb endüh köpidin ıztırâb

Eşkdin seyl-i belâ âh otıdın her dem ‘alem (B. V. G. 397/3)

(Sabrın azından azap, gamın çoğundan ıstırap vardır. Gözyaşı her zaman bela selinin âh aşk ateşinin nişanıdır.)

Sevgiliye kavuşmak zordur. Sevgiliye kavuşmak isteyen âşık öncelikle sabrı istemelidir:

Yâr isteseng Nevâyi şabr istegil ki dâyim

Kildi vişâl işige cehd ü şitâb mâni‘ (F. K. G. 304/7)

(Nevâyî! Yâre kavuşmayı dilersen sabır iste. Kavuşma işine gayret ve acele engeldir.)

İnsan doğar, büyür ve ölür. Bu gelişim zamanla olur. Yaşlanan kişinin gücü ve güzelliği azalır. Âşığın yaşlı bir kişi olarak düşünüldüğü beyitte onun sabrının ve kararının olmadığı söylenmiştir:

Ol nâ-tüvân qarığa ni mümkin qarâr u şabr

Kim qarımas ‘ıyân kıliban yüzge çîn yigit (F. K. G. 84/5)

(O güçsüz yaşlıya [âşığa] karar ve sabır ne mümkün. Gencin yüzüne kırışıklık düşmesi onun yaşlandığı anlamına gelmez.)

Sevgilinin nazı ve istiğnası, âşığın sabrını azaltır:

İy köngül mümkin imestür vaşlı nivçün kim irür

Sabr u hûşum az u anmîg nâz u istiğnâsı çoğ (F. K. G. 114/2)

(Ey gönül! Sevgiliye kavuşmak niçin mümkün değildir? Benim sabır ve sağduyum az, onun naz ve istigması çoktur.)

Sevgili güzelliğiyle âşığın aklını, imanını ve sabrını yok eder.

İsterem şûhî çıkıp kõnglümge bî-dâd iylegey

Şabr u hûş u ‘akl u îmanımı ber-bâd iylegey (F. K. Müf. 812)

(Bir şuh sevgili çıkıp gönlüme zulmetsin. Sabır, sağduyu, akıl ve imanımı yok etsin)

Sevgilinin güzellik unsurlarından kaş ve göz âşığın aklını, huzurunu, sabrını ve canını alır:

Veh ni hâletdür ki kaş u közini körgeç kara

‘Akl u cânım savrılır şabr u şikîbim kozğalur (F. K. G. 153/2)

(Sevgilinin kara kaşını ve gözünü görünce bana neler olur? Akıl ve canım savrulur, sabrım ve huzurum karışır.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından göz, âşığın gönlünü fitneye düşürür, âşıktaki sabır ve karar bırakmaz:

Cefâdın yumsa köz teskin tapar kõnglüm otı gûyâ

Karârı yok közi her dem olur şabr u karâr andın (G. S. G. 513/7)

(Sevgili cefa etmeyi bir an bıraksa gönlüm ateşi sakinleşir. Sevgilinin fitneye düşüren gözlerinin kararı olmadığından bende her vakit sabır ve karar yoktur.)

Aşk acısı çeken kişi, dünyada kimsenin kendisi kadar acı çekmediğini düşünür. Bu sebeple aşk acısı çeken, kendini en sabırlı kişi kabul eder:

‘Işk içre niçük kim manğa yok şabr u taħammül

Hüsn ehliğa yok sin kibi bî-mihr ü teraħħum (N. Ş. G. 438/2)

(Aşk içinde nasıl benim gibi sabreden yoksa güzellik ehli içinde de senin gibi acımasız yoktur.)

Aşağıdaki beyitte ifade edildiğine göre aşkın sabırdan başka çaresi yoktur:

Ay Nevâyî yâr zulmîğa ni çâre gayr-ı şabr

Kimse nitkey şabr kılmay zâlim olsa dil-beri (G. S. G. 666/7)

(Ey Nevâyî! Sabır dışında yâr zulmüne ne çare [var]? Sevdiği zalim olan kimse sabretmeyip ne yapsın?)

Aşk, şarap metaforuyla anlatıldığında saki olarak tasavvur edilen sevgiliden kadeh sunması istenir. Dolaylı olarak aşkın artması arzu edilir. Aklın filozof olarak düşünüldüğü aşağıdaki dizelerde akıl, âşığa sabrı tavsiye etmiştir:

Derd-i hicrân kaşd-ı cânım iyledi bil sâkiyâ

Heçdin cânumğadur her laħza yüz yıl sâkiyâ

Eyle derd içredür hod şabr müşkil sâkiyâ

Uş bu derdimğa devâ câmî kerem kıt sâkiyâ

Dir ki şabr itkil hakîm-i 'aql kılgıl sâkiyâ (B.V. Müs. II/30-36)

(Ey saki! Ayrılık derdinin canıma kastettiğini bil. Ayrılıktan canıma her an yüz yıl gibi gelir. Öyle dert içideyim, sabretmem zordur. Akıl filozofu sabret der, bu derdime deva olarak bir kadeh sun.)

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında dayanmak, sabretmek katlanmak anlamında tözmek ve çıdamak eylemleri de şiirlerde zikredilmiştir. Şair bu kelimeler üzerinden bir mecaz oluşturmamış, bu eylemleri daha çok gerçek anlamlarında kullanmıştır:

İy ki bir ay 'ışkıdın âşüftesin vaşl istesenğ

Her cefâ kılsa çıda her nev' bî-dâd itse töz (F. K. G. 220/3)

(Ey ay sevgilinin aşkından bitap düşüp ona kavuşmayı isteyen [kişi]! [Onun] her cefasına katlan, her ne kadar zulmetse sabret.)

Şabr u tákât niçe kim körgüzeyin

Biyle fûrkâde ni yanğlığ tözeyin (F. K. S. 319)

(Böyle bir ayrılığa nasıl sabredeyim, [bu ayrılığa] nasıl sabır ve takat göstereyim?)

2. Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Sabırla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

Ali Şir Nevâyî, Türkçe divanlarında sabır kavramını geniş çerçevede farklı benzetmeler, hayaller ve tasavvurlar içinde ele almıştır. Bu hayallerin, tasavvurların ve benzetmelerin kullanım sıklıklarının tespit etmek için şairin Türkçe divanlarında sabır kavramının geçtiği tüm şiirler incelenmiştir. Teşbihlerin ve tasavvurların yer aldığı dizeler ve beyitler tespit edilmiştir. Elde edilen veriler, alfabetik bir biçimde sıralanarak aşağıda tablo şeklinde gösterilmiştir. Tablodan anlaşılacağı üzere Ali Şir Nevâyî, Türkçe divanlarında içinde yaşadığı dünyaya ait unsurları sabırla ilişkilendirerek somutlaştırmıştır. Söz konusu divanlarda oluşturulan tasavvur ve teşbihler açıklandıktan sonra sonuç kısmında elde edilen sonuçlar grafik üzerinden değerlendirilecektir.

Tablo:1 Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Sabırla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

Teşbih ve Tasavvurlar		Frekans
1-	Çocuk okulu (tıfl mektebi)	1
2-	Eyyûb sabrı	1
3-	İnsan (kişileştirme)	3
4-	Kasr u Eyvan	1
5-	Laf (Söz) / Öğüt	2

6-	Nakd	6
7-	Sabır askeri/süvarisi/ordusu	9
8-	Sabır ayağı toprağı	1
9-	Sabır ayeti	1
10-	Sabır binası	3
11-	Sabır dağı	1
12-	Sabır danesi	1
13-	Sabır derdi	1
14-	Sabır eli	1
15-	Sabır evi	15
16-	Sabır evi temeli/duvarı (Harç)	1
17-	Sabır evrâkı	4
18-	Sabır fidanı	1
19-	Sabır harmanı	2
20-	Sabır ili/ yurdu/ ülkesi	4
21-	Sabır iliğı	1
22-	Sabır mektubu	1
23-	Sabır metaı	1
24-	Sabır mezraı	1
25-	Sabır şerbeti	4
26-	Sabır taşı	3
27-	Sabır temeli/duvarı	3
28-	Sabır tohumu	1
29-	Sabır vadisi	1
30-	Sabır ve takât şivesi	1
31-	Sırat köprüsü	1

2. 1. İnşaatla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında inşaatla ilgili teşbihler, yapı malzemesi olarak kullanılan *taş, toprak ve ağaçla* mimari eserlerden *ev (öy), duvar, bina, kasır ve eyvanla* ilgilidir. Bu durumda *sel, yangın, rüzgâr (fırtına) ve benzeri felaketler* dert veya ayrılıkla ilişkilendirilmiş; *ev, bina, saray, eyvan, bina temeli ve duvar* ile sabır arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur.

2. 1. 1. Yapı Malzemesi

2. 1. 1. 1. Taş

Taş sert bir madde olması ve bina yapımında kullanılması sebebiyle şiiirlerde zikredilmiştir. Aşağıdaki beyitte şair, sabır taşından gönülde pek çok bina inşa ettiğini; fakat gözyaşı selinin o binayı yıktığını anlatmaktadır:

Sabr taşydın köngülge köp binâ tarh iyledim

Köz yaşım seyli kongardı barçanı bünyâdındın (F. K. G. 490/5)

(Sabır taşından gönle çok bina inşa ettim. Gözyaşımın seli, hepsini o binadan kopardı.)

Taş ve demir, sert maddelerdir. Pek çok toplumun bilinçaltında taş dayanıklılık, süreklilik ve sonsuzluğu simgeler. (Bilgili, 2022: 142) Şair sabrı taşla, demiri ise aşk kavramıyla ilişkilendirmiş; sabrın ve aşkın mücadelesini ve bu mücadelenin neticesini somutlaştırarak dile getirmiştir.

Şabr ile ışkım huşümet başlap örterler mini

Ot bolur zâyende taş itse timür birle sitiz (B. V. G. 219/2)

(Sabır ve aşkım kavgaya tutuşur, beni yakarlar. Demir ile taş çarpışsa ondan ateş meydana gelir.)

Hare kelimesi “1. Sert taş, kaya. 2. meneviş; menevişli kumaş” (Devellioğlu, 2003: 328) anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte gönül kırılma vasfı sebebiyle şişeye, sabır ise sertlik ve dayanıklılıkla ilişkilendirilerek hareye (kaya) benzetilmiştir.

Şabr saldım könglüme vaslmğ tilep veh bat kilip

Ṭurfê kör kim şişe içre hâreî bardur mangâ (B. V. G. 13/6)

(Sevgiliye kavuşmayı dileyip hemen gönlüme sabır telkin ettim. Yazık! Şişe [gönül] içinde bir hare vardır, bu garip hâlimi gör.)

2. 1. 1. 2. Ağaç

Ağaç, mimari eserlerin inşasında kullanılan malzemelerdendir. Yapı malzemesi olarak fidan kullanılırsa bir süre sonra eğilir veya kırılır. Beyitte oluşturulan tasavvura göre âşığın sabır evinin sütunları, sevgilinin fidan boyundan yapılmıştır. Şair beyitte fidanın ev yapımında kullanılmayacağı bilgisine yer vermiştir:

Sabrım öyini yıksa kadîng naḥli taṅ imes

Hergiz sûtûn kim eyledi nevres-nihâldin (B. V. G. 492/4)

(Senin fidan boyun sabır evimi yıksa buna şaşılmaz. Kim [benim gibi] taze fidandan evine sütun yaptı.)

2. 1. 1. 3. Harç

Su ve toprak, mimari eserlerin yapımında kullanılan malzemelerdendir. Allah insanı da topraktan/çamurdan yaratmıştır.³ (En'âm, 6/2, Hicr, 15/26, Hicr,

³ Burada kastedilen ilk yaratmadır.

15/28, Mü'minûn, 23/12, Rûm, 30/20, Secde, 32/7, Fâtır, 35/11, Saffât, 11/37, Sâd, 38/71, Mü'min [Ğâfir], 40/67). Beyitte oluşturulan tasavvura göre sabır evinin temelini inşa etmek için ihtiyaç duyulan su âşığın gözyaşlarından; toprak ise âşığın bedeninden temin edilmiştir. Ayrılık seli, her seferinde âşığın gözyaşı ve beden toprağı harcından inşa ettiği sabır evini temelinden yıkmıştır.

Heçr seylâbı bozar ger eşk ü cismim tofrağın

Her niçe kim şabr öyi tarhığa dîvâr eylesem (N. Ş. G. 405/6)

(Ne vakit gözyaşlarımdan ve beden toprağımdan sabır evinin temelini inşa etsem, ayrılık seli onu harap eder.)

2. 1. 2. Mimari Eserler

Söz konusu divanlarda sabra benzetilen mimari eserlerle ilgili oluşturulan terkipler aşağıda ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

2. 1. 2. 1. Sabır evi

Divanlarda sabırla ilişkilendirilen ev hakkında oluşturulan terkipler şunlardır: “*Sabrım öyi, şikîb öyi, şekîb ü sabr öyi, sabr öyi, ‘akl u hûş ile sabrım öyi, sabr u ârâmım öyi.*”

İlahi aşkın söz konusu edildiği aşağıdaki beyitte âşığın sabrı, viran olmuş bir eve benzetilmiştir.

Gerçi şabrım öyi yanğlıg eyledim virân mini

Dâyimâ yâ Râb ki hüsünüg mülki dik âbâd bol (G. S. G. 398/2)

(Gerçi beni sabır evim gibi viran eyledin. Ey Allah'ım! Güzellik mülkün gibi daima abat ol.)

Şikîb öyi terkiplerinin kullanıldığı beyitte dertli gönlün sabır evini yıktığı söylenerek âşığın gönül derdine sabredemediği ifade edilmiştir:

Şikîb öyin boza dur bî-nevâ köngül niteyin

Harâblık kıla dur mübtelâ köngül niteyin (G. S. G. 459/1)

(Gamlı gönül sabır evini yıkar ne yapayım? Müptela gönül onu harap eder ne yapayım?)

Aşağıdaki beyitte sevgilinin yanağı âşığın sabır evinin harap olduğunu gösteren bir aynaya benzetilmiştir.

Şekîb ü şabr öyin bozdı ki ruhsârında körgüzdi

Hağdın nûr üze zulmet yüzidin ot ara gül-şen (G. S. G. 503/4)

(Yanağında nur üzerinde zulmet yüzünde gül bahçesi içinde ateş olan sevgili, sabır evini harap edip yanağının aynasından gösterdi)

Şair aşağıdaki beyitte “*sehl tuttum*” ifadesiyle anlatım zenginliği oluşturmuştur. Arapça Türkçe Sözlük'te *sehl* sözcüğünün anlamı şu şekilde açıklanmıştır: “1. yumuşak. 2. kolay. 3. basit. 4. Ova.” (Kanar, 2010: 520) Yangın, evi harap eden bir felakettir. Ateş ve ateşe ait unsur olarak duman dileğin ve şikâyetin yaratıcıya ulaştırılma vasıtasıdır. (Bilgili, 2022: 73; Saygın, 2021: 349-350) Beyitte sabır, kıvılcımlar içinde yanan bir eve benzetilmiştir. Oluşturulan tasavvura göre tek ateş, iki duman vardır: sabır evinin yanması neticesinde oluşan duman ve âh dumanı. Âh dumanı, gözlemlenmez. Şair bu durumu ifade etmek için sabır evini yakan ateşin dumanının Âh dumanını muhafaza etmesine veya âh dumanını yere yakın tutup göğe yükseltmemesine bağlamıştır. Dolaylı olarak şairin/âşığın sabır evini yakan aşk ateşinden memnun olduğunu, bu durumu âh dumanıyla Allah'a şikâyet etmediği söylenebilir.

Âh-ı dūdın sehl tuttum âh kim ol dūd ara

Şabr öyin köydürgeli her yan şirârî dur yana (G. S. G. 564/3)

(Sabır evini yıkmak için her yer yine kıvılcımlarla kaplıdır. Yazık ki âh dumanını o duman içinde kolay tuttum [muhafaza ettim]/ yere yakın tuttum, göğe yükseltmedim.)

Evin içindeki duman, rahat nefes almayı zorlaştırır. Aşağıdaki beyte göre âşığın sabır evini, âh dumanı kaplamıştır. Gönül, mecâz-ı mürsel yoluyla âh eden kişi olarak düşünülmüştür. Âh etmek, sızlanmaktır. Dert sebebiyle sızlanmak ise sabrı yok eder. Beyitte bu durum estetik bir biçimde anlatılmıştır:

Nitip karar tutay ey köngül ki kozğaydur

İçimde şabr öyini her dem âh-ı pinhânmg (N. Ş. G. 342/6)

(Ey gönül! Senin âhının gizli dumanı, sabır evini her an karıştırdığından orası nasıl sükûn bulsun?)

Sel ve yangın, evi harap eden felaketlerdir. Âşık, gözyaşı döküp âh ederek sabır evini yıkmaktadır. Beyitte “*işim o harabenin toprağını yele vermektir*” ifadesi, çoğalma miti olarak ifade edebileceğimiz bir davranış biçimidir. Böylece âşık, aşkın kendisi üzerindeki etkisini diğer varlıklara genellemektedir:

Eşk itip şabrım öyin vîrân u her dem âh ile

Ol bozuğnmg tofrağın ber-bâd kıılmağdur işim (N. Ş. G. 407/4)

(Âh ve gözyaşım her vakit sabır evini harap eder. İşim o yıkıntının toprağını yeletmektir.)

Gönül, aşk acısının hissedildiği yerdir. Bu bakımdan aşağıdaki beyitte gönül külbe-i ahzân olarak nitelendirilmiştir. Külbe-i ahzân, Hz. Ya'kûb'un Hz. Yûsuf'tan ayrı kaldığı dönemde çekildiği yerdir. Sevgili, âşığın akıl ve sabır evini harap etse de âşığın arzusu, sevgilinin gönlünü (külbe-i ahzân) ziyaret etmesidir.

Gerçi vîrân itti 'aql u hûş ile şabrım öyin

Kâş bir katla yitişse külbe-i ahzânıma (N. Ş. G. 569/2)

([Sevgili benim] akıl ve sabır evimi harap etmiş olsa da keşke benim külbe-i ahzânıma bir kez uğrasa.)

Âşığın gözyaşları, onun sabır ve huzur evini yıkan sel olarak düşünülmüştür.

Şabr u ârâmım öyige bu yıkılmağ boldı

Ser-be-ser közler ara eşk nemidin 'ârız (F. K. G. 289/3)

(Gözlerimden yanaklarıma dökülen yaşlar baştanbaşa sabır ve huzur evini yıktı.)

Fidan rüzgârdan, ev selden zarar görür. Aşağıdaki beyitte ümit fidan, sabır ev olarak düşünülmüştür:

Şarşar-ı âhı bile nahl-i ümidi sığın

Seyl-i eşki bile şabrı öyi vîrân bolğan (N. Ş. G. 489/4)

(Âh yeliyle ümit fidanını kıran, gözyaşı seliyle sabır evini yıkan benim.)

Dokuzuncu feleğin boş olduğu ve diğer feleklerin tersine dönerek baht, talihsizlik ve benzeri hususları etkilediğine inanılmıştır. Felekten şikâyet edilmesinin sebebi bu inanıştır. (Tolasa, 2001: 402) Gönlün kulübe, sabır ev olarak tasavvur edildiği beyte göre felekten gelen gam taşları âşığın sabır evini harap etmiştir.

Külbemge bes ki gerdûn gam taşı yağdıruptur

Sabrım öyi dik ol hem yimrülgele turuptur (B. V. G. 189/1)

(Felek, gönül kulübeme her vakit çokça gam taşı yağdırmaktadır. Sabır evi [o gönül kulübem gibi] harap olmuştur.)

Şairin gönülle birlikte harap olarak düşündüğü bir diğer kavram sabırdır:

Min sınığ könlüm sınığ şabrım öyi hod yirge pest

Bilmegey hâlim şikestin körmegen munça şikest (F. K. Müf. 782)

(Benim kırık gönlüm, harap sabır evim yerle bir olmuş. Bu kadar kırık şeyi bir arada görmeyen benim hâlimden anlamaz.)

Ayrılık derdi, âşîğın harap sabır evini viran etmiştir:

Veh ki kõnglüm guşşası her lahza kaşd-ı cân kıılır

Hecrim endûhı bozuğ şabrım öyin vîrân kıılır (G. S. G. 160/1)

(Ne yazık! Gönülümün derdi her vakit cana kasteder. Ayrılık acısı, yıkık dökük sabır evimi harap eder.)

2. 1. 2. 2. Sabır Duvarı/ Sabır Evi Duvarı

Sabır evi, duvarı ve sabır duvarı/temeli ile ilgili Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında oluşturulan terkipler şunlardır: *şabr öyiniñ tarhı*, *şabr öyi tarhı*, *şabr tarhı*, *tarh-ı şabr*. Sabır duvarı ve sabır evi duvarıyla ilgili benzetmelerde ayrılık, sevgilinin güzelliği, sevgilinin güzellik unsurları, nazı, acımasızlığı ve zulmü, âşîğın sabır duvarını veya sabır evinin duvarını yıkan sel felaketi olarak düşünülmüştür. Gönülün sabır evinin temelini inşa eden bir kişi olarak tasavvur edildiği beyitte, âşîğın gözyaşları sabır evini yıkan sele benzetilmiştir.

Ey kõngül seyl-i şirişk anı tüpüdin kongarur

Niçe kim şabr öyiniñ tarhını bünyâd iyle (B. V. G. 562/6)

(Ey gönül! Her zaman sabır evinin temelini yap çünkü gözyaşı seli onu temelinden sarsar).

Aşağıdaki beyitte sevgiliden gönül yurdunda sabır duvarını değil, zulüm duvarını yıkması istenmiştir:

Niçe kõnglüm kişveridin şabr tarhın buzasın

Bir dağı bu hıttadın zulm ü sitem tarhını buz (B. V. G. 219/5)

([Ey sevgili!] Gönül yurdunda sabır duvarını nasıl yıkarsın? Bu yurttan zulüm ve sitem duvarını yık.)

Aşk ve sabır soyuttur. Şair bu kavramları somutlaştırarak aşkı sele, sabrı temele benzetmiştir:

İşk seyli çun öter tapman tilep âşârını

Her niçe kõnglümge tarh-ı şabr bünyâd iylerem (B. V. G. 425/4)

(Aşk selini, eserlerini yıkıp geçmiş şekilde bulmamayı dileyerek gönüme her vakit sabır temelini inşa ederim.)

2. 1. 2. 3. Sabır Binası

Söz konusu divanlarda sabrın binaya benzetildiği beyitlerde “*il şabrı binâsın*, “*ağl ile şabrıñ binâsın*, *şabr bünyâdın*, “*ağl ile şabrıñ binâsın*” terkipleri kullanılmıştır. Aşağıdaki beyitte sevgilinin yüzündeki güzellik unsuru sele, akıl ve sabır ise binaya teşbih edilmiştir:

Bakma gül dik yüz üze hoy şeb-nemin kim bozmasun

‘Akl ile şabrıng binâsın seyl-i âfet ey refik (G. S. G. 332/6)

(Ey dost! Akıl ile sabrın binasını bela seli bozmasın diye sevgilinin gül yüzü üzerindeki şebneme bakma.)

Aşağıdaki beyte göre âşığın gözyaşı, onun gönlündeki sabır binasını yıkan bir seldir.

Sirişkim seyli yıkmay koymadı hod şabr bünyâdın

Bozuğ könglümde tarh-ı vaşl bünyâd itmedi hergiz (B. V. G. 218/2)

(Gözyaşlarımın seli sabır binasını yerle bir etmeden bırakmadı. Yıkık gönlümde kavuşma duvarı hiç inşa edilmedi.)

Ömrün saray, canın ev, akıl ve sabrın binaya benzetildiği aşağıdaki şiirde sevgilinin yüzü üzerindeki çiy tanesinin güzelliği, akıl ve bela binasını yıkan bir sel olarak nitelendirilmiştir:

Târ-ı ışkımğnı diseng kim çarh devri üzmesün

Haste könglüng cüz Nevâyî derd ü miñnet tüzmesün

Cân öyide gayr-ı cânân ‘ışkı olturguzmasun

Çarh ‘ömrüng kaşrıga dişeng halel körgüzmesün

Bakma gül dik yüz üze hoy şebnemin kim bozmasun

‘Akl ile şabrıng binâsın seyl-i ‘afet ey refik (N. Ş. Muh. 656/VI)

(Feleğin dönmesi aşk ipini koparmasın. Nevâyî! Hasta gönlünde dert ve sıkıntı olmasın. Can evine sevgiliden başkası yerleşmesin. Felek ömür sarayına zarar vermesin. [Sevgilinin] yüzündeki ter, gül üzerindeki şebnem gibidir, [başka güle bakma]. Ey dost! Akıl ve sabır binasını afet seli yıkmasın.)

2. 1. 2. 4. Sabır Sarayı

Rakipler (il) ve âşığın söz konusu edildiği aşağıdaki beyit, yıkmak ve imar etmek tezadı üzerine temellendirilmiştir. Sabrın sarayla, aklın eyvanla ilişkilendirildiği beyte göre sevgilinin akıl eyvanıyla sabır sarayını yıkmasının sebebi, onun başkalarının harap gönlünü abat etmeyi istemesidir.

İstemes bolsa idi âbâd il vîrânını

Şabr u hûşum kaşr u evvânını yıkmak ni idi (F. K. G. 657/5)

([Sevgili] başkalarının viranını abat etmeyi istemeseydi sabır ve akıl sarayımı ve eyvanımı yıkmasının sebebi neydi?)

2. 2. Tabâbet Hakkında Teşbih ve Tasavvurlar

Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabrın tıpla ilgili unsurlarla ilişkilendirildiği şiirler vardır.

2. 2. 1. Sabır Ayağı Toprağı

Göze sürme çekme âdetinin tıbbî temelleri vardır. Sürmenin sıcak bölgelerde gözü güneşin etkisinden koruduğuna ve gözün görme kuvvetini arttırdığına inanılır. (Onay, 2016: 378) Ali Şir Nevâyî, sabrı sürmeye benzettiği beyitte, onu tasavvufi anlamda yolunu şaşırılmış kâmilin hakikati bulmasını sağlayan bir unsur olarak düşünmüş, sürmenin gözün görme kuvvetini artırma işlevini anımsatmıştır.

Ķaysı güm-reh kâmil ü şabr ayağı tofrağın

Tûtiyâ kıldı ki kılmaz reh-nümâlığ ârzû (N. Ş. G. 519/10)

(Yolunu şaşırılmış kâmil, sabır ayağının toprağını gözüne sürme kıldı. [Hakikati bulmak için] başka kılavuz bulmak gerekmez.)

2. 2. 2. Sabır Şerbeti

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabrın şerbet olarak tasavvur edildiği beyitler mevcuttur. Bu tasavvur doğrultusunda “*şerbet-i şabr*” terkibine şiirlerde yer verilmiştir. Eskiden hastalıkların tedavisinde değişik meyvelerden yapılmış şerbetlerin kullanıldığı bilinmektedir. (Kemikli, 2007: 33; Sarioğlan ve Cevizkaya, 2016: 242-248) Ayrıca *sabır otu* adı verilen bitki tıpta kullanılmıştır: “*Bir nev’ acı şecerin ‘usâresinin ismidir ki edviyedendir, beyne’n-nâs bu ismle müte’âreftir, Türkî-i kadîmde azvay ta’bîr olunur.*” (Mütercim Âsım Efendi, 2013: 2088) Bu hususiyetleri sebebiyle sabır, şerbet olarak tasavvur edilmiştir. Bu benzetmenin yapıldığı beyitlerde sabır şerbetinin âşığın derdine çare olmadığı söylenmiştir:

Tabîbâ yana şabrdın dime söz

Ki bu şerbetmîğdin zarardur mîngâ (B. V. G. 14/5)

(Ey doktor! Yine sabırdan bahsetme, o şerbet bana zararlıdır.)

Buyurmağıl yana şabr iy tabîb Tîngri için

Ki usbu şerbet imes imdi sâz-kâr mîngâ (F. K. G. 15/5)

(Ey doktor! Allah için bana sabır tavsiye etme. Bu şerbet şimdi bana faydalı değildir.)

Bazı beyitlerde sabır şerbetinin acılığı vurgulanmıştır. Bu beyitlerde şair sabır kelimesinin ağacın acı suyu anlamına çağrışım yapmıştır: “*Arapça’da sabır kelimesinin ilk anlamı, bir ağacın son derece acı olan öz suyudur.*” (Zülfe, 2017: 179)

Şerbet-i şabr dir iç nâşîh u yüz vây ki bar

Âb-ı hayvân bile hal eylese bu şerbeti telh (N. Ş. G. 110/2)

(Nasihat eden bana sabır şerbetini iç der. Yüzlerce kez yazıklar olsun! O, âb-ı hayatla bile karıştırılsa acıdır.)

Dert çekilen zaman uzadıkça sabretmek zorlaşır. Nevâyî, ayrılığı sabır şerbetiyle ilişkilendirdiği beyitte zamanın âb-ı hayatı bile ağzına acı eylediğini söyleyerek içinde bulunduğu derde sabretmenin zorluğunu anlatmıştır:

Şerbet-i şabr atını tutmañ ki bir ay hecridin

Ağzıma hayvân zülâlin eylemiş eyyâm telh (G. S. G. 114/4)

(Ay gibi sevgilinin ayrılığında sabır şerbetinin adını anmayın. Zaman âb-ı hayatı bile ağzıma acı eylemiştir.)

2. 3. Giyim Kuşamla İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

2. 3. 1. Sabır iliği

İnsanın bedenî acılara tahammül etmesi, sabır kavramı içinde değerlendirilebilir. Ağır işlerde çalışmak, yorucu ibadetler yapmak, hastalanmak veya dövülmek gibi durumları da sabırla ilişkili olarak değerlendirmek mümkündür. (Erginli vd. 2006: 854)

Tügün kelimesi “tügün (1) “dügüm, bağ bkz. tügül (2), best, dügün (1), girih, kırmek, tügen (2)” (Ünlü, 2013: 1169) anlamına gelir. İlig kelimesi Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde “ilik, ön taraftı kapatacak alet krş. ilig (2), ilik (1), yilig” (Ünlü, 2013: 521) denilerek tanımlanmıştır. Şeyh Süleyman Efendi Lügatı’nda ise ilig ile ilgili şu açıklama yapılmıştır: “öñü illayacak âlet, nîm-ten.” (Durgut, 1995: 129) Aşağıdaki beyitte âşığın bedenindeki yaralar düğüm, sabır ise ilik olarak tasavvur edilmiştir:

Cismimde tügenlerni ‘ayb eyleme ey zâhid

Kim şabr iligi tikken hırkamğa yurunlardur (N. Ş. G. 187/6)

(Ey zahit! Bedenimdeki düğümleri ayıplama. Onlar hırkama [ten kıyafetime] sabır iliğini dikmek için yamalardır.)

2. 4. Savaşla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

2. 4. 1. Asker, Süvari, Ordu

Ali Şîr Nevâyî’nin Türkçe divanlarında sabrın asker veya ordu ile ilişkilendirildiği beyitlerde şu terkiplere yer verilmiştir: Şabrım sipâhı, şabr u ârâm sipâhı, şabrım sipâh u haylı, hûş ile şabrım sipâhı, şabr haylın, hûş u şabr haylı, şikîb ü şabr haylı, şikîb ü şabr haylı, şabrım haylı. Ali Şîr Nevâyî, aşkı kişiye verdiği elemeler sebebiyle orduya teşbih ettiği beyitlerde sabrı bu ordunun karşısındaki askeri

güç (asker/ordu) olarak görmüştür. Aşağıdaki beyte göre aşk, hem huzur hem de sabır ordusunu dağıtacak niteliktedir:

Sabr u ârâm sipâhın niçe kim yıgsam 'ışk

Geh anı sınduradur gâh muni butradur (B. V. G. 143/6)

(Sabır ve huzur ordusunu toplayıp aşkın karşısına çıkarsam bazen sabrı kırıp yok eder bazen huzuru dağıtır.)

İnsan geceleyin kendi dünyasına çekilir, dertleriyle baş başa kalır. Klasik Türk şiirinde felek yaşanan bütün olumsuzlukların sebebi olarak görülmüştür. (Tolasa, 2001, 402; Kurnaz, 2012, 266) Şavaş tasviri yapılmış olan aşağıdaki beyitte geceleyin parlayan yıldızlar, savaş meydanında askerlerin havaya kaldırdıkları kılıçlara; felek ise bu ordunun komutanına teşbih edilmiştir. Felek, geceleyin dertleriyle yüzleşen âşığın sabır ordusundaki askerleri dağıtmıştır. Günün ilk saatlerinde feleğin kızıl renkte görünmesi, âşığın sabır askerlerine kanlı geceler getirmesi her gün bu olayın tekrarlandığını göstermektedir.

Ķabâb her tün çikip yüz min sinân encüm şu'â'ıdın

Meger şabrım sipâhığa şeb-i ħûn kiltürür gerdûn (G. S. G. 453/3)

(Gökler yıldız parıltılarından her gece yüz bin kılıç çekip felek, sabır ordumun askerlerine kanlı geceler getirir.)

Sevgilinin acımasız bir katile, kinin kılıca benzetildiği aşağıdaki şiirde sabır bozguna uğramış bir ordu olarak tasavvur edilmiştir:

Sin çü tîğ-i kîn çikip şabrım sipâhı kızgalıp

Könglüm alıp 'azm itip zâr u ħazîn cismim kalıp

İmdi kim könglüm alıp hicrân otı içre salıp

Dime ni kıldım ni kıldım nâ-tuvân könglüng alıp

Örtedîng ay kâtil-i nâ-mihr-bânım örtedîng (G. S. Muh. 680/3-2)

(Sen kin kılıcını çekip sabır ordumu dağıttın. Gönlümü alıp bedenimi perişan hâlde bıraktın. Gönlümü ayrılık ateşine attın. Güçsüz gönlünü alıp ne yaptım deme. Yaktın en acımasız katil sevgili! Gönlümü yaktın.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından kirpikler bir sıra hâlinde olduğundan orduya, göz karası ise bu ordunun şahına benzetilmiştir.

Sabrım sipâh u ħaylı kirpikleri şafıdın

Körgeç közi karasın her sarı kızgalıptur (N. Ş. G. 171/3)

(Sabır askerlerim ve ordum sevgilinin kirpiklerinin safında göz karasını görünce her tarafa kaçışmıştır.)

Aşağıdaki beyitte beden, akıl ve sabır askerlerinin yaşadığı eve benzetilmiştir. Âşığın vücudundaki yaralar, aşkın yaktığı beden evindeki yanık izleridir:

Hûş ile şabrım sipâhî öylerin köydürdi ‘ışk

Her yengi dâğım ol öyler ornıdın kalmış nişân (N. Ş. G. 506/2)

(Aşk, akıl ve sabır askerlerinin evlerini yaktı vücudumdaki her yeni dağ yarası o evlerin yerinden iz olarak kalmış.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından kaş ve kirpiklerin âşığın gönlünde bıraktığı tesirin anlatıldığı aşağıdaki beyitte sevgilinin kirpiklerinin ve kaşının hayali sabır süvarisinin oklarına ve yayına benzetilmiştir.

Sabr haylın könglüm öz girdinde koymas gûyiyâ

Kirpik ü kaşmg hayâli ok u yasıdur anmg (B. V. G. 362/5)

(Sabır süvarileri gönlümde [kendi atlarının ayaklarındaki tozu] bile koymaz. Sevgilinin kirpik ve kaşının hayali, sabır süvarilerinin ok ve yayı olmuştur.)

Yasavul kelimesi “(1) yasakçı, yasak memuru, zabıta memuru, çavuş (2) “hanın hassa alayı” (Ünlü, 2013: 1237) anlamlarına gelir. Aşağıdaki beyitte akıl ve sabır gönül yarığı içinden içeri girmeye çalışan askerlere, dert ve gam ise buna engel olmaya çalışan yasavula benzetilmiştir:

Derd ü gam turmuş yasavul dik köngül çâkî ara

Koymakka kilse hûş u şabr haylı içkeri (B. V. G. 600/3)

(Gönül yarığı içinden akıl ve sabır askeri girmeye kalksa dert ve gam yasavul [zabıta] gibi gönül yarığı arasındadır.)

Mektup, önemli bir haberleşme aracıdır. Sevgiliden gelmesi umulan mektup, âşığın tahammülünü zorlar. Aşağıdaki beyte göre sevgiliden gelen mektup, sabır askerlerinin âşığı terk etmesine sebep olmuştur.

Şikîb ü şabr haylı ittiler yitkeç mangâ nâmenğ

Niçük kim kârvân bağlar sefer rahtın nişân algaç (F. K. G. 103/6)

(Nasıl bir haber alınca kervandakiler sefer koşumunu hazırlarsa bana senin mektubun ulaşınca sabır askerleri de öyle [harekete] geçtiler.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından yanağın âşığın sabrı üzerindeki etkisinin anlatıldığı beyitte sabır asker olarak tasavvur edilmiştir:

‘Ârızmgnmğ lem‘ası köydürdi şabrım haylini

Berğ-i âfet çakılıp ol kârvânğa tüşti ot (G. S. G. 90/3)

(Afet şimşeginin çakıp kervanı yakması [gibi] yanağının parlaklığı sabır askerlerini yaktı.)

2. 5. Coğrafi İbarelerle İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

2. 5. 1. Vadi

Vadiler, barınma alanı olarak birtakım riskleri bünyelerinde taşır. Vadilere sel ve rüzgâr vasıtasıyla çer çöp taşınır. Gönlün yurt, sabrın vadi olarak tasavvur edildiği aşağıdaki beyit tasavvufi manada yorumlanabilecek şekilde oluşturulmuştur. Gönülde ancak sevgiliye ve ona ait unsurlara yer vardır, onun dışındaki her şey çer çöptür. Çer çöp ise masivayı ifade eder.

Vâdî-i şabrımdağı hâr u hâsûng kıldım gümân
Könglüm etrafıda her yan nevk-i peykânım körüp (G. S. G. 61/3)

(Gönlümün etrafında senin kirpik oklarını görüp sabır vadisindeki çer çöpten şüphe ettim.)

2. 5. 2. Dağ

Söz konusu divanlarda sabrın dağ olarak hayal edilmesi, dağın büyüklük ölçüsü olması ve yerleşim yerlerinin dağ eteklerine kurulması sebebiyledir. Gönlün sabırsızlığını vurgulayan şair, aşağıdaki beyitte sabrı dağ olarak tasavvur etmiş, sevgiliye kavuşma yolunda bu yükü koşulamayacağını dile getirmiştir.

Şabr tağı birle kıлмақ pûye bolmas ay köngül
Taşla ol yükni yitişmek isteseng vaşlığa bat (G. S. G. 77/2)

(Ey gönül! Sabır dağı ile koşmak mümkün değildir. Arzuna çabuk kavuşmak istersen o yükten kurtul.)

Türk mitolojisinde dağlar gökyüzüne dolayısıyla Tanrı'ya yakın yerler olarak görüldüklerinden kutsal kabul edilmiştir. (Bilgili, 2022: 135) Aşağıdaki beyitte gönül, sabır dağını kendine mesken yapmış bir insan olarak düşünülmüştür.

İy köngül kim şabr tağın mesken ittîng 'aқıbet
Tünd seyl-i 'ışk ol tağınğnı hâmûn kıldı lâ (F. K. G. 34/4)

(Ey gönül! Sonunda sabır dağını kendine mesken kıldın. Taşkın aşk seli o dağı çöle döndürdü.)

2. 5. 3. İl (Yurt, Ülke)

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabrın mülk ve yurtla ilişkilendirildiği şiirlerde "sabr ilin, sabrım kişveri" terkipleri kullanılmıştır. Söz konusu divanlarda sabır, harap edilen bir mülk, gam dağını çevreleyen bir ülke, âşığın (şairin) terk ettiği bir yurttur. Âşık; sabır ülkesini imar etmişken hurşid

(sevgili), âşığın sabır yurdunu zerre gibi paramparça etmiştir. Beyitte zerre ile güneş (hurşid) arasındaki tezat vurgulanmıştır:

Şabr ilin yıgımış idim çıkmas ikeç ol hurşid

Vây kim zerre kibi her sarı kozğaldı yana (G. S. G. 559/6)

(O güneş sevgili çıkmadığından sabır yurdunu terk etmişim. Eyvah! Yine her taraf zerre gibi karışıklık içinde kaldı.)

Âşığın kendisini dert dağı olarak nitelendirdiği beyitte, akıl ve sabır bu dağın çevresindeki yurda benzetilmiştir.

Kûh-ı derd oldum min ü tigremde hûş u şabr ilin

Yağdurup yaşını seyl-i eşk birle sürdi köz (F. K. G. 228/5)

(Dert dağı oldum, etrafımda akıl ve sabır yurdu vardır. Göz, gözyaşlarını akıtıp gözyaşı seliyle onları [akıl ve sabrı] uzaklaştırdı.)

Şarap, dimağı ve akılı harap eder. Şarap içenin akılı başında olmadığından onun sabretmesi de güçtür. Ali Şîr Nevâyî'ye göre akıl ve sabır, saki tarafından harap edilen mülktür:

Hîred mülkini şabrım kişveri dik bozdunğ ay sâkî

Bu seyli kim revân kıldunğ kadeh-pâlâ şehâbıdın (G. S. G. 475/7)

(Ey saki! Kadeh saçan bulutundan bu seli akıtıp akıl ülkesini, sabır yurdu gibi harap ettin.)

Aşka düşenin bu dert sebebiye insanlar tarafından kınanacak hâle gelmesi, onun itibarını yerle bir etmekte; fakat aşk makamında derecesini yükseltmektedir. Âşığın akılı başında değildir. Delileri taşlamak, eskiden yaygın bir davranış biçimidir. Âşığa çocukların attığı taşlar, âşığın sabır ülkesinde dağ gibi yığılmıştır. Aşağıdaki beyti Türk mitolojisindeki oba inancıyla ilişkilendirmek mümkündür. “*Obalar steplerde dağ geçitlerine taş yuğınlarından meydana getirilen suni tepeler ve bir anlamda höyüklerdir.*” (Bilgili, 2022: 137)

Manğa etfâl atkan taş ü şabrım kişverin kör kim

Min-i divâneğa ol tağ dik bolmış bu hâmûn dik (G. S. G. 348/4)

(Bana çocukların attığı cünun taşlarını ve sabır yurdumu gör. Çocukların attığı cünun taşları bana dağ, sabır yurdu da ev olmuştur.)

2. 6. Yazı, Haberleşme ve Eğitim-Öğretimle İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

2. 6. 1. Evrak

İs veya duman, mürekkep yapımında kullanılan maddelerdendir. Eski çağlarda siyah mürekkep, su eklenmiş hayvanî zamkla karıştırılarak hazırlanırdı. Kaynaklarda bazı siyah mürekkeplerde % 75 oranında is bulunduğu, bu isin kandil ve çiradan elde edildiği, reçine isi için özel fırınların yapıldığı belirtilmiştir. (Derman, 2006: 46) Gönülden çıkan âhın mürekkeple ilişkilendirildiği beyitte sabır, evraka (kâğıda) benzetilmiştir:

Niçe şabr evrâkı yazğay könglüm ü bir âh ile

Şarsâr-ı ışmğ yitip barını berbâd iylegey (B. V. G. 624/5)

(Gönlüm bir âh ile nasıl sabır evrakını yazsın? [Sevgilinin] aşkının fırtınası ona ulaşp hepsini yok eyleyecektir.)

2. 6. 2. Mektup

Eski bir haberleşme aracı olan mektup insanların sabırsızlıkla beklediği haberi muhataba ulaştırır. Sevgilinin güzellik unsurları, âşğın şevkini arttırıp tahammülünü azaltır. Şair bu durumu anlattığı beyitte sabır ve selameti mektup, ayva tüylerini yazı, beni de nokta olarak düşünmüştür.

Kim ki ister nâme-i şabr u selâmet bakmasun

Hûblar hâl ü haıdın nokta ve r'rabğa (B. V. G. 565/4)

(Sabır ve iyileşme mektubunu isteyen güzellerin ben ve ayva tüylerinden olan nokta ve iraba bakmasın.)

2. 6. 3. Okul

Çocuk, sabırsızdır. Öğrenme süreci ise sabır gerektirir. Bir okul ortamının tasvirinin yapıldığı aşağıdaki beyitte çocuk olarak nitelendirilen âşğın gözyaşları, yazdıklarını silmekte; bu sebeple de öğrenme gerçekleşmemektedir:

Sabr tıfl mektebi min ögrene alman sebak

Yıglamağdın çün bolur levh-i debîr-istânım ağ (N. Ş. G. 319/4)

(Ağlamaktan yazı yazdığım yer ak olduğundan sabır mektebinde hiçbir dersi öğrenemem.)

2. 7. Dinî Unsurlarla İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

2. 7. 1. Ayet

Ken'an, Hz. Ya'küb'un vatanıdır. Hz. Ya'küb uzun süre oğlu Hz. Yûsuf'un ayrılığına sabretmiştir. Baba ve oğlu arasındaki bu muhabbet ve ayrılık, klasik şairler tarafından bir kıyas unsuru olarak kullanılmıştır.

Hecr Ken'ânında şânımğa okur şabr âyetin

Ol ki hecr âyetleri nâzildür anmġ şânında (B. V. G. 25/5)

(Hakkında ayrılık âyetleri inen [Hz. Ya'kûb] ayrılık Ken'ânı'nda bana sabır âyetlerini okur.)

2. 7. 2. Eyyûb Sabrı

Allah, Hz. Eyyûb'u belalarla ve nimetlerle sınınamıştır. (Muratoğlu, 2018: 82-94) Aşağıdaki beyitte Ali Şîr Nevâyî, sabır timsali Hz. Eyyûb'un ayrılık akşamına tahammül edemeyeceğini söyleyerek onunla âşık arasında karşılaştırma yapmıştır:

Ger Eyyûb şabr itti türlüġ belâda

Veli körmedi hecr şâmi belâsm (F. K. G. 475/3)

(Hz. Eyyûb çeşitli belalara sabretse de ayrılık akşamının belasını görmedi.)

2. 7. 3. Sırat

Ayrılığın cehennem, kavuşmanın cennet olarak tasvur edildiği beyitte sabır sıratla ilişkilendirilmiştir.

Hecridin yıtmek vişâl içre ni mümkün şabrsız

Kim tamuġdın ötti uçmaġ sarı kaţ' itmey şıraţ (B. V. G. 283/5)

(Sıratı geçmeden cehennemden cennete ulaşmanın mümkün olmadığı gibi ayrılığa sabretmeden sevgiliye kavuşmak ne mümkün?)

2. 8. Tarımla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

2. 8. 1. Sabır Fidanı

Fidanın yetiştirilmesi, zaman ve emek ister. Ali Şîr Nevâyî bu özelliği sebebiyle fidanı sabırla ilişkilendirmiştir. Şair aşağıdaki beyitte sabrı fidana benzetmiştir. Âşığın döktüğü gözyaşları sabır fidanını büyütürken âhı onu kurutmuştur.

Eşk ile Nevâyî su birür şabr nihâlin

Bilmes ki anı âhim otıdın kurutup min (G. S. G. 485/7)

(Nevâyî, âhımın ateşinin sabır fidanını kuruttuğunu bilmeden gözyaşlarıyla o fidana su verir.)

2. 8. 2. Sabır Tohumu

Tohum veya tanenin toprağa düşüp bitkiye dönüşmesi ya da bitkinin meyve vermesi, uzun ve meşakkatli bir süreçtir. Bu sebeple şair, dane ve tohumu sabırla ilişkilendirmiştir.

Dürr tişîngîn dâne-i şabrım kalur bî-ber disem

Külüp aytur kim ikinnîng âfeti dür jâleler (G. S. G. 157/2)

(İnci dişlerinden sabır tanesi meyvesiz kalır desem gülüp jaleler bu ikisinin afetidir, der.)

Canın tarla, sabrın tohum olarak düşünüldüğü beyitte âşığın gözyaşları sabır tohumuna zarar veren çiy tenelerine benzetilmiştir:

Veh ki eşkim jâlesidin taptı âfet bir niçe

Şabr tuhmın mezra'-ı cân içre kim kıldım nesağ (B. V. G. 324/4)

(Sabır tohumunu can tarlasına yerleştirdim. Yazık ki onlar gözyaşlarımın çiy tanelerinden çok zarar gördü.)

2. 8. 3. Sabır Tarlası

Tarlayla sabır arasında çağrışım oluşturulmasının sebebi; ürünün ekme, olgunlaşma ve hasat döneminde zaman ve emeğe ihtiyaç duyulmasıdır. Sabrın gönül içindeki tarlaya teşbih edildiği beyitte kaburga kemikleri sabır tarlasındaki ürünleri biçmeye yarayan orak olarak tasavvur edilmiştir.

Könglüm içre mezra'-ı şabrım urulmay kalmağay

Her süngök yanında çün kağ'ığa kildi dâs (N. Ş. G. 230/5)

(Gönlüm içinde sabrımın tarlasında vurulmayan yer kalmayacak. Her kemik o tarlayı biçmek için orak olarak geldi.)

2. 8. 4. Sabır Harmanı

Harmandaki bitkilerin, tanelerin ve çer çöpün sağa sola savrulması sabrın harmana benzetilmesine sebep olmuştur. Aşağıdaki beyitte harman yeri tasviri yapılmıştır. Buna göre ayrılık sabır harmanını dağıtmıştır.

Hırmen-i şabrımın koğap köz yaşımın saçı hecr

Eyle kim her yan saçılğay dâne hırmen koğalıp (N. Ş. G. 54/2)

(Ayrılık, harman yerinde savrulan taneler gibi sabır harmanımı dağıtıp gözyaşımı her yere döktü.)

Harman yerinde toplanan bitkiler tutuştukları bir anda yanıp kül olurlar. Çiftçi için bu durum bir yıllık emeğinin yok olması demektir. Aşağıdaki beyitte harmanın yanıp yok olması söz konusu edilmiştir.

Şûhluğlar birle şabrım hürmeniğa ot salur

Hüsn ile yalguz min-i bî-dilni şeydâ eylemes (N. Ş. G. 239/4)

(Sevgili güzelliğiyle yalnız âşığı olan beni çıldırtmaz, naz ve işveyle sabır harmanımı da ateşe verir.)

2. 8. 5. Sabır Yaprağı

Rüzgâr, yaprağı dalından düşürüp farklı yerlere sürükler; onu ağacından, dalından uzaklaştırır. Sonunda rüzgârda savrulan yaprak, bazı cisimlere çarparak parçalanır ve yok olur. Bu bakımdan yaprak, sabırla ilişkilendirilmiştir. Sabrın alameti, belalar karşısında başkalarına dert yanmamaktır. (Erginli vd. 2006: 852) Âh etmek, içinde bulunulan durumdan şikâyet etmek anlamına gelir. Aşağıdaki beyitte âşığın âhı, onun sabır yaprağını yok eden rüzgâra benzetilmiştir.

Kaysı bir demdür ki salman şabr evrâkığa köz

Kim barın âhım yili bir demde berbâd iylemes (B. V. G. 226/5)

(Her vakit âhımın yeli sabır yaprağını yok ettiğinden sabır evrakına hayli vakittir göz atmam.)

Aşkın bir fırtına olarak tahayyül edildiği aşağıdaki beyitte itaat harman yerine, sabır ise yaprağa benzetilmiştir. Beyte göre aşk fırtınası ikisini de yok edecektir.

Niçe yıgsam şabr evrâkı vü tâ'at hürmenin

Şarşar-ı 'ışkım̄g yitişkeç ser-be-ser berbâd irür (B. V. G. 163/5)

(İtaat etme harmanını ve sabır evrakını nasıl bir araya getireyim? Aşkın fırtınası ona yetişip baştanbaşa yok edecektir.)

Aşk ve deliliğin fırtınaya benzetildiği aşağıdaki beyitte sabır ve kurtuluş ile yaprak arasında çağrışım oluşturulmuştur:

Niçe tertîb iyilesem şabr u şalâh evrâkıını

Şarşar-ı 'ışk u cünûn yitkeç barın berbâd iter (B. V. G. 142/4)

(Sabır ve kurtuluş evrakını nasıl bir araya getireyim? Aşk fırtınası ve delilik ulaşınca hepsini yok eder.)

2. 9. Ticaretle İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

2. 9. 1. Meta

Ali Şir Nevâyî, Türkçe divanlarında gönlü veya bedeni eve benzetmiş, sabrı bu evin içindeki yağmalanan veya sevgilinin süpürdüğü bir meta olarak görmüştür. Aşağıdaki beyit, tasavvufî bir içeriğe sahiptir. Sabır bu dünyaya aittir, gönül evinde sadece sevgili ve ona ait unsurlar yer almalıdır. Masivanın

anlatıldığı beyitte, sevgili âşığın gönül evinden sabır matamı süpüren bir ferrâşa (süpürgeci) teşbih edilmiştir.

Köngli öyidin şabr metâ'ını süpürdi

Bî-çâre Nevâyî kim irür dil-beri ferrâş (B. V. G. 246/7)

(Gönül evinden sabır metasını süpürdü. Zavallı Nevâyî'nin yâri ferrâştır.)

Aşkın orduya benzetildiği aşağıdaki beyitte sabır beden evinden yağmalanan bir eşya olarak düşünülmüştür:

Cism öyi vîrân bolup şabr u karâr u 'aql u hûş

Ƙalmadı bir imdi hayl-i 'ışk yağması nidür (B. V. G. 152/4)

(Beden evi harap olup sabır, karar, akıl ve sağduyu kalmadı. Şimdi bu aşk ordusunun yağması da nedir?)

2. 9. 2. Nakd

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabrın nakd olarak düşünüldüğü beyitlerde “*şabrım naqdî, 'aql u hûş u şabr naqdîn, naqd-i şabrım, ârâm u şabr u naqdîn*” terkipleri kullanılmıştır. Sabırla birlikte akıl, sağduyu, kavuşma ümidi ve kararın da nakde benzetildiği şiirler vardır. Âşığın bedenindeki yaralar ile çağrışım yapan şair, aşağıdaki beyitte sabrı nakde benzetmiştir:

Dâğ itip könglüm tevaƘƘu' Ƙıldı şabrım naqdini

Ehl-i zulm andaƘ ki Ƙılğay naqd tamğadın Ƙama' (G. S. G. 300/5)

([Sevgili] gönlümde yaralar açıp sabır nakdimi elde etmek istedi. Zulüm ehli bu nakdin damgasına bile tamah eder.)

Sevgiliye kavuşmak için iki nakit vardır: Kavuşma ümidi ve sabır. Ne yazık ki âşık, ikisinden de yoksundur.

Nevâyî ilgide ni şabr u ni ümid-i vişâl

Kişi ki bolmasa naqdî kifâyeti yoƘ anmğ (B. V. G. 354/1)

(Nevâyî elinde ne sabır ne de kavuşma ümidi var. Kişinin elinde parası yoksa onun nüfuzu da olmaz.)

Âşık sevgili için can, akıl, irade ve sabır nakdini verir:

Bu bahane birle çun kim cânnı şadƘanğ iyledim

'Aql u hûş u şabr naqdîn hem nişârmg iyleyin (B. V. G. 483/2)

(Canımı sana sadaka eyledim. Bu bahaneyle akıl, irade ve sabır nakdini de [senin yoluna] saçayım.)

Sevgilinin gözlerinin yağmacı bir Türk'e benzetildiği beyitte âşığın gönlündeki huzur ve sabır ise yağmalanan nakde teşbih edilmiştir:

Könglümdin aldı ol köz ârâm u şabr u naqdîn

Bir Türk dik ki alğay târâc ile ganâyim (F. K. G. 410/5)

(Sevgilinin gözleri Türk'ün yağma ile ganimetleri alması gibi gönlümden huzur ve sabır nakdini aldı.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından kelimeler (söz) da âşığın sabrını helak eder. Aşk n ktesi âşığın gönlünde, sabır nakdi ise sevgilinin dudakları arasında gizlidir.

Nağd-i şabrım g n e dik ağızımda kılğın dik nih n

 urde-i  ışkıngını könglüm içre pinh n iyledim (F. K. G. 360/3)

(Sabır nakdimi gonca gibi ağızında sakladın. Aşkının manasını gönlümün i ine gizledin.)

2. 10. İnsan ve İnsana Ait Hususiyetlerle İlgili Benzetme ve Tasavvurlar

2. 10. 1. İnsan (Kişileştirme)

Söz konusu divanlarda sabrın insan olarak düşünüldüğü pek çok beyit vardır. Sevgilinin güzellik unsurları, âşığın sabrını t keter. Çeviklik kültürümüzde estetik bir husus olarak görülmüştür. Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek, evlenmek istediğı kadının özelliklerini sıralarken aslında  evik bir kadın tasviri yapar: “Baba bana bir kız alver ki ben yerimden kalkmadan o kalkmalı, ben karakoç atma binmeden o binmeli, ben hasmuma varmadan o bana baş getirmeli böyle kız alver baba bana dedi.” (Ergin, 2003: 64) Ali Şir Nev yi'nin tahlilini yaptığımız Gar b 's-Sıgar adlı divanında sevgilinin çevikliğini vurgulayan beyitler vardır. (Saygın, 2022: 533-534) Aşağıdaki beyitte sevgilinin  evikliğı, âşığın sabrının hemen yok olmasıyla ilişkilendirilmiştir. Buna göre sevgili atına binmeden sabır âşığın gönlüne veda eder.

Ol yitmeyin henüz tek veriğ  v y kim

Mindin karâr u şabr u köngül kıldılar ved  (F. K. G. 290/2)

(O henüz atına binmeden karar ve sabır gönlüme veda etti.)

Ali Şir Nev yi ayrılığı katil, aşkı mezar kazıcı, âşığın gönüldeki yarıkları ise mezara benzetmiştir:

Köngül Őik fi dime anda şabr defni i  n

Ki hecr k tili  lt rdi kazdı  ış meğ k (B. V. G. 333/5)

(Gönül yarığı deme orası sabrı defn etmek içindir. Ayrılık katili öldürdü aşk ona mezar kazdı.)

Akıl, sabır ve sağıduyu; gönül yurdunda yolculuk eden kervan; gönüldeki yaralar ise kervanların yol kenarlarında yaktıkları ateşlerden nişan olarak d ş n lm ştir:

 kl u şabr u h ş itip k ngl mde kaldı d ğlar

K rv n k çse kalur otlar yiri menzil ara (B. V. G. 19/3)

(Akıl, sabır ve sağıduyu gidip gönlümde dağ yaralarının izi kaldı. Kervan g çse kervan yolunda yakılan ateşlerden iz kalır.)

Sevgilinin güzellik unsurlarından mest bir kâfir olarak nitelendirilen gözler, âşığın akıl ve sabrını yok eder. “Ka ıng” kelimesi (2) “askerin bir bir firar etmesi,

tek tek kaçması” (Ünlü, 2013: 559) anlamına gelir. Beyitte akıl ve sabrın acımasız sevgiliden kaçışını anlatmak için “kaçm̃g” fiili tercih edilmiştir.

Kaçm̃glar ehl-i selâmet ki kâfir-i mesti

Çıkarğalı hîred ü şabrdın demâr kilür (F. K. G. 173/4)

(Selamet ehli acımasız mest sevgiliden bir bir kaçın. O, akıl ve sabrı öldürmek için gelir.)

Sabır ve aklın kişileştirildiği beyitte gönül, yurt olarak tahayyül edilmiştir.

Könglüm bozulup şabr u hîred bağladılar raht

Çün mülkni bozdunğ ilini dağı köçürdünğ (N. Ş. G. 346/2)

(Ey sevgili! Gönül mülkünü harap edip [oradakileri] yurdundan göç ettirdiğinden sabır ve akıl koşum takımını bağladılar.)

2. 10. 2. İnsana Ait Hususiyetlerle İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında kişileştirme sanatının yapıldığı beyitlerde insana ait bazı hususiyetler söz konusu edilmiştir. Bunlar el, şive, söz (laf), öğüt ve derttir.

2. 10. 2. 1. Sabır eli

Belanın çaresi, sabırdır. Sabreden kişi sonuçta mutluluk ve huzura erişir. Türk mitolojisinde el ve tedavi arasında bir ilgi vardır: El sembolü şamanların sağaltım için kullandıkları malzemelerdendir. El vermek ve el almak deyimleri bu inanışla ilişkilendirilebilir. (Bilgili, 2022: 17) Ali Şir Nevâyî sabrı yaraya merhem süren ele benzetmiştir:

Kandın oldı derd bağnıng güli her puhte kim

Dâğıma şabr ilgi merhem birle her yan bağladı (G. S. G. 626/5)

(Dert bağının gülü, dağlanmış yaralarımından meydana geldi. Sabır eli merhem sürüp yaralarımı sardı.)

2. 10. 2. 2. Şive

İnsana ait hususiyetlerden biri de şivedir. Klasik Türk şiiri telakkisine göre gönül sabırsız ve takatsizdir. Aşağıdaki beyitte Ali Şir Nevâyî bu durumu dile getirilmiştir:

Veh ki yir tutmas niçe bir lahza şeydâ könglüme

Şabr u tâkât şivesin irşâd kıılmağdur işim (N. Ş. G. 407/8)

(Eyvah! Deli gönle sabır bir an bile tesir etmez. [Bu yüzden] işim sabır ve takat üslubunu [deli gönle] anlatmaktır.)

2. 10. 2. 3. Söz (Laf), Öğüt

Sevgiliden bahsedilince âşıkta (gönül), sabır kalmaz. Bu durumda âşığa sabır tavsiye etmek anlamsızdır:

Şabr lâfin urduḡ ay köḡlüm velî körgeç anı
Hîç sûdî kılmadı ol ‘ilm ile dânalıḡmḡ (G. S. G. 345/3)

(Ey gönülüm! Sabret sözünü söyledin fakat sevgiliyi görünce o bilgeliğin ve bilginin hiçbir faydası olmadı.)

Gönlün kişileştirildiği aşağıdaki beyte göre “*sabırlı ve kararlı ol.*” Öğüdü, onun anlayamadığı iki kavramdır:

Köḡülge her niçe şabr u qarâr pendî birür min
Birini vây ki bışkarmayın birini unutmuş (B. V. G. 250/5)

(Yazık! Gönle ne kadar sabır ve karalı ol öğüdü versem de birini düşünmeden diğerini unutmuş.)

2. 10. 2. 4. Dert

Sabretmek zordur. Bu bakımdan sabretmek dert olarak tasavvur edilmiştir. Aşağıdaki beyte göre ayrılığın çaresi, sabır derdidir.

Derd-i hecrimğa buyurđ şabr derdi yok tabîb
Zehr-i kâtil birle mühlik rencime eyler ‘ilâc (N. Ş. G. 93/4)

(Doktor [çaresi olmayan] ayrılık acısına sabır derdini tavsiye etti. Çok şiddetli ağrıyı ölümcül zehir tedavi eder.)

SONUÇ

Klasik Türk şiirinde şairlerin en çok üzerinde durdukları konu aşktır. Aşk sevgili, âşık ve rakip ekseninde teşekkül etmiştir. Âşığın vuslata ermek uğrunda verdiği mücadeleler ve karşılaştığı engeller sabır kavramı çerçevesinde değerlendirilebilir. Denilebilir ki âşığın vuslat yolunda sermayesi şevk ve sabırdır. Bu bağlamda Ali Şîr Nevâyî, aşk kavramıyla ilgisi sebebiyle sabır kavramına Türkçe divanlarında (Garâibü’s-Sıgar, Nevâdirü’ş-Şebâb, Bedâyî’u’l-Vasat, Fevâidü’l-Kiber) sıklıkla yer vermiştir.

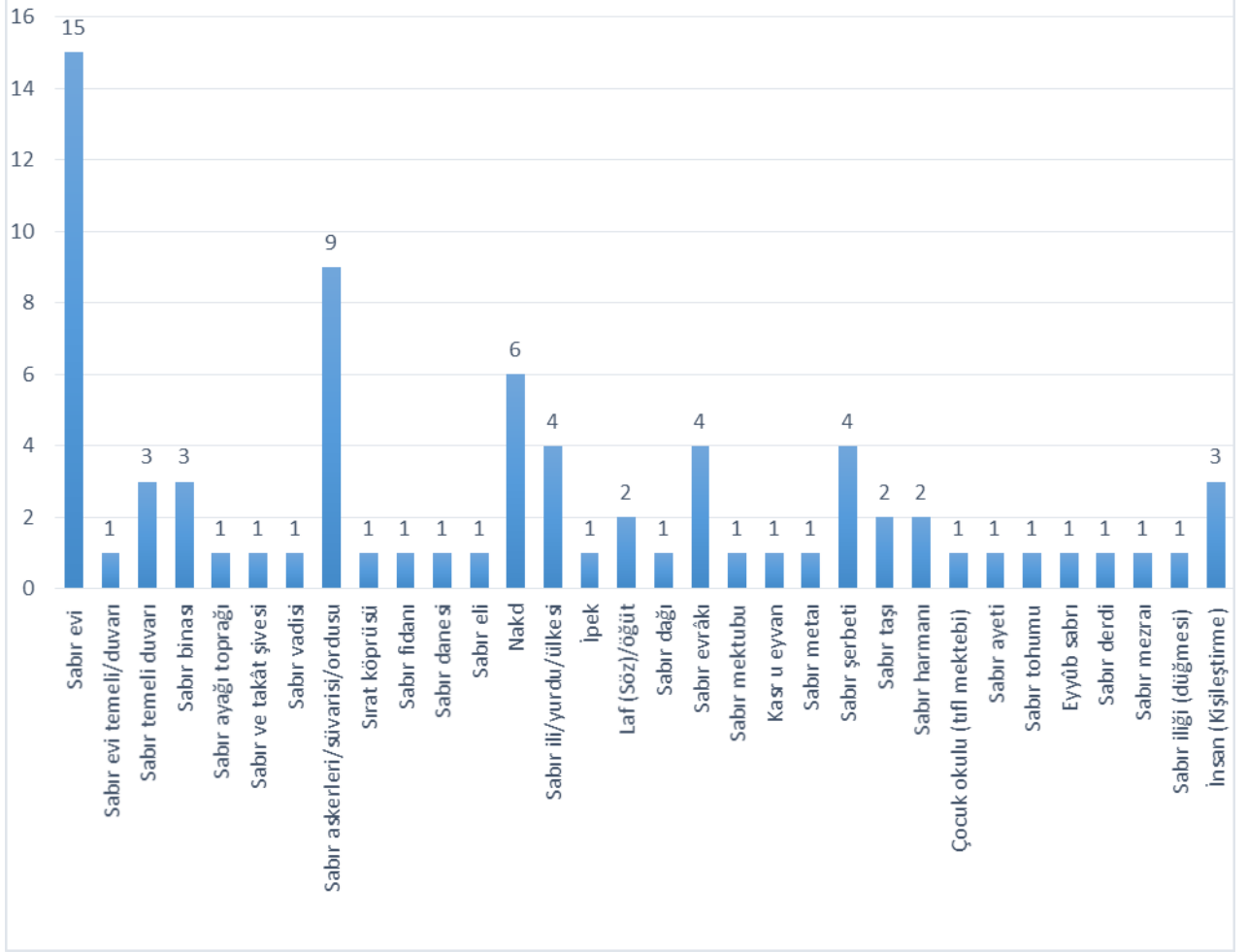
Ali Şîr Nevâyî; Garâibü’s-Sıgar, Nevâdirü’ş-Şebâb, Bedâyî’u’l-Vasat, Fevâidü’l-Kiber adlı divanlarında sabır kavramını karşılamak için daha çok *sabr*, *tahammül*, *şekîb* (*şikîb*) kelimelerini tercih etmiştir. *Çıdamak* ve *tözmek* eylemleri gerçek anlamında altışar kez zikredilmiş; ancak bu sözcükler üzerinden hayal ve tasavvur oluşturulmamıştır.

Dil, kültürel kimliği ve düşünce sistemini aktaran kültür unsurudur. Ali Şîr Nevâyî, söz varlığımız içinde kültürel kimliğimizi yansıtan sözcüklere eserlerinde yer veren sanatkarlarımızdandır. Şairin bir beyitte (F. K. G. 173/4)

yer verdiği “kaçm̃g” kelimesi, firar etmek eylemi yerine tercih edilebilecek Türkçe bir sözcüktür.

Şairin bu dört divanında bazı şiirlerde sabır hakkında tasavvur oluşturulmadığı tespit edilmiştir. Sabırla ilgili olarak *akıl (hûş, hured)*, *karar*, *can*, *gönül*, *ilim*, *takva*, *züht*, *din*, *iman*, *huzur (ârâm, sâman)* *güç (tâb, tâkat, tûvân)*, *şevk*, *aşk* gibi kavramlar arasındaki münasebetin dile getirildiği görülmüştür. Bu bağlamda genel olarak sabırla ilgili zikredilen hususlar şunlardır: Aşk, sevgilinin güzelliği ve sevgilinin güzellik unsurları âşığın sabrıyla beraber aklını, canını, gönlünü, huzurunu, zühdünü, takvasını, ilmini, imanını, dinini ve kararını alır. Aşk, âşıkta sabredek takât bırakmaz. Sabır ile şevk ters orantılıdır: Âşığın şevki artınca sabrı ve kararı azalır. Gönül aşkın tezahür ettiği yer olarak düşünüldüğünde orada sabra yer olmadığı belirtilmiştir. Âşık derde âşına, sabra yabancıdır. Âşığın/gönlün zayıflığı ve deliliği, sabretmesine engeldir. Şevk ve aşk âşığın sabrını tüketir, huzurunu bozar. Sevgilinin nazı, güzelliği ve zulmü çok; âşığın sabrı azdır. Âşığa/gönle sabır tavsiye edilir; fakat mecnun olduklarından onlara öğüt kâr etmez. Şair, bu kavramlar arasındaki münasebeti ifade etmek için çoğunlukla bağlama gruplarını kullanmıştır.

Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe divanlarında sabırla ilgili olarak yer verdiği teşbih ve tasavvurlar, aşağıda bir grafik hâlinde özetlenmiştir.

Grafik 1: Ali Şir Nevâî'nin Türkçe Divanlarında Sabırla İlgili Teşbih ve Tasavvurlar

Ali Şir Nevâî'nin sabır hakkında oluşturduğu teşbih ve tasavvurlarla ilgili olarak yukarıdaki grafik doğrultusunda şu çıkarımlarda bulunulabilir: Şair sabrı en çok eve benzetmiştir (%19). Bunu sabrın asker veya ordu olarak düşünüldüğü tasavvurlar takip etmiştir (%12). Sabrın nakit olarak düşünülmesi şairin önemli ölçüde tercih ettiği bir diğer benzetmedir (%8). Sabrın il (yurt, ülke), evrâk, şerbet olarak düşünülmesi şairin sıklıkla başvurduğu metaforlardandır (%5).

Sabrın ev, duvar, bina, saray ve eyvana teşbih edildiği şiirlerde yangın, sel gibi felaketlerin bu varlıkları yok etme özelliği vurgulanmıştır. Sevgilinin güzelliği, güzellik unsurları ve bunların âşığın sabrı üzerindeki etkisi, sabrın bozguna uğramış asker/ordu olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Sabır bitkisinin tabâbette kullanılması ve tadının acı olması sebebiyle sabır, şerbet olarak nitelendirilmiştir. Bu durumda sabrın acı olduğu, âşığın derdine derman olmadığı söylenmiştir.

Edebî eser, sanatkârın yaşadığı devri yansıtan ayna hüviyetindedir. Tabii ki Ali Şir Nevâyî de devrinin toplumsal ve siyasal hususiyetlerine şiirlerinde yer vermiştir. Söz gelimi şair, akli ve sabrı askere teşbih ettiği bir beyitte (B. V. G. 600/3) zabıta veya hakanın özel birliği anlamına gelen yasavulu söz konusu etmiştir.

Şüphesiz ilk insandan beri insan toplulukları içinde en ağır dertlerle sınananlar peygamberlerdir. Sabırla ilgili olarak incelediğimiz divanlarda Hz. Eyyüb ve Hz. Ya'küb'un adı zikredilmiştir. Âşık ile Hz. Ya'küb ve Hz. Eyyüb sabrettikleri dertler yönüyle kıyaslanmış, âşığın sabrı onlardan üstün görülmüştür.

Nevâyî'nin Türkçe divanlarında İslam öncesi Türk toplumunun zihniyeti ile ilgili bazı hususlara yer verilmiştir. Bazı şiirlerde şairin sabırla ilişkilendirdiği dağ, (F. K. G. 34/4), oba (G. S. G. 348/4), yurt (F. K. G. 228/5), el (G. S. G. 625/5) ve benzeri varlıklar İslam öncesi inanış sistemine ve Türk mitolojisine ait unsurlar barındırmaktadır.

Divanlarda sabır hakkında oluşturulan bazı tasavvurlar tasavvufi mahiyettedir: vadi (G. S. G 61/3), meta (B. V. G. 246/7), ayak toprağı (N. Ş. G. 519/10). Şairin sabırla ilgili olarak kullandığı tasavvufî tasavvurlara misal teşkil eden ilahi aşkın söz konusu edildiği beyitte (B. V. G. 246/7) sevgili, âşığın gönül evinden sabır metaini süpüren bir ferraşa teşbih edilmiştir.

Sabrın tohum, tarla, fidan ve harmana benzetildiği şiirlerde bu varlıkların zaman ve emekle ilgisine çağrışım yapılmıştır. Sabrın harmana teşbih edildiği şiirlerde rüzgârın harmanı dağıtması, ateşin bir anda harman yerini küle döndürmesi hususu söz konusu edilmiştir.

Ali Şir Nevâyî Garâibü's-Sıgar, Nevâdirü'ş-Şebâb, Bedâyi'u'l-Vasat, Fevâidü'l-Kiber adlı divanlarında sabrı; *ev, ev temeli/duvarı, temel/duvar, bina, ayak toprağı, vadi, asker/süvari/ordu, sırat köprüsü, fidan, dane, nakd, il/ yurt (ülke), dağ, evrâk, mektup, kasr u eyvan, meta, şerbet, taş, harman, tıfl mektebi (çocuk okulu), ayet, tohum, tarla, ilik ve insanla çeşitli yönlerden ilişkilendirerek teşbih ve tasavvurlar oluşturmuştur. Söz konusu divanlarda sabır, hayatın her alanıyla ilgili varlık ve kavramlarla çağrışım oluşturularak ele alınmıştır.*

KAYNAKÇA

AKALIN, Şükrü Halük; TOPARLI, Recep; ARGUNŞAH, Mustafa; DEMİR, Nurettin; GÖZAYDIN, Nevzat; ÖZYETGİN, Melek; ZÜLFİKAR, Hamza; TEZCAN AKSU, Belgin; DURKUN, Abdullah; GÜLTEKİN, Beyza; OKKALI, Burçak; TERZİ, Âdem; METE, Şener; KAYA, Ömer; TEKELİ, Safa (2011). *Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

BİLGİLİ, Nuray (2022). *Türk Mitolojisi*, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.

- BİLGİLİ, Nuray (2022). *Gök Tanrının Gölgesi Şaman Türklerde Şamanizm*, Ankara: Kripto Basım Yayım Dağıtım.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi (1967). *Dinî ve Felsefî Ahlâk Lügatçesi*, İstanbul: Bilmen Basımevi.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmail bin İbrâhim el-Cu'fî (1413/1992). *el-Câmiu's-Sahîh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayıncılık.
- ÇAĞRICI, Mustafa (2008). "Sabı", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 35, s.s. 337-339.
- DAVUDOĞLU, Ahmed (1977). *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- DEVELLİOĞLU, Ferit (2003). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- DERMAN, M. Uğur (2006). "Mürekkep", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 32, s.s. 46-47.
- DURGUT, Hüseyin (1995). *Şeyh Süleyman Efendi-i Buhârî Lügât-ı Çağatay ve Türkî-i Osmânî (Cild-i Evvel)*, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.
- Ebû Dâvûd, Süleymân bin el-Eş'as bin İshâk el-Ezdi es-Sicistânî (1409/1988). *Sünenü Ebî Dâvûd*, (Thk. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrût: Müessesetü'l-Kütübî's-Sekafiyye.
- ERGİNLİ, Zafer; KARSLI, İlyas; KÖKTAŞ, Yavuz; ÖDÜL, Nurettin; SEVİNÇ, Rifat Resul; YAVUZ, Salih Sabri (2006). *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (2003). *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- GÜL, İbrahim (2018). "Hacı Bektaş-ı Veli Öğretisinde Aklın ve İlmin Yeri", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergisi*, Sayı: 88, s.s. 97-110.
- İbn Mâce, Muhammed bin Yezid (1992). *Sünenü İbn Mâce*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- KAÇALIN, Mustafa Sinan (2011). *Niyâzî Nevâyî'nin Sözleri ve Çağatayca Tanıklar El-Lügâtü'n-Nevâiyye ve'İstişhâdâtü'l-Çağatâ'iyye*, Ankara: TDK.
- KANAR, Mehmet (2010). *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.

KARAMAN, Hayrettin; ÇAĞRICI, Mustafa; DÖNMEZ, İbrahim Kâfi; GÜMÜŞ, Sadrettin (2014). *Kur'an Yolu Meâli*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

KARAÖRS, Mehmet Metin (2016). *Nevâdirü'ş-Şebâb*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAYA, Önal (1996). *Fevâidü'l-Kiber*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KEMİKLİ, Bilal (2007). "Divan Şiirinde Hastalık ve Tedavi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı:1, s.s. 21-36.

KURNAZ, Cemal (2012). *Hayâlî Bey Divanının Tahlili*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.

Kuşeyrî (1978). *Kuşeyrî Tasavvufun İlkeleri I (Risâle-i Kuşeyrî)*, (Çev: Tahsin Yazıcı) İstanbul: Kervan Kitapçılık.

KUT, Günay (2003). *Garâibü's-Sıgar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Mütercim Âsım Efendi (2013). *El-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, (Haz: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi), İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

MURATOĞLU, Atillâ (2018). *Sabır*, Konya: Damla Ofset Anonim Şirketi.

Ebû Abdîrahmân Ahmed bin Şuayb (1992). *Sünenü'n-Nesâî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

ONAY, Ahmet Talât. *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz: Cemal Kurnaz), Ankara: Berikan Yayıncılık.

ÖNLER, Zafer (2007). "Eski Türkçeden Günümüze Köñül>gönül Kelimesinin Kullanımı", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.s. 1297-1308.

RAHİMİ, Ferhad (2016). *Fethali Kaçar'ın Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

REDHOUSE James (2016). *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, (Haz: Recep Toparlı, Betül Eyövgge Yılmaz, Yaşar Yılmaz), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

SAYGIN, Muhterem (2021). "Ali Şir Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Mitlerin Günlük Hayattaki İzleri", *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi [Journal Of Old Turkish Literature Researches]*, Cilt: 4, Sayı: 1, s.s. 342-372.

SAYGIN, Muhterem (2022). *Ali Şîr Nevâyî'nin Garâibü's-Sıgar Adlı Divanının Tahlili*, Doktora Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

SCHİMMELE, Annemarie (1999). *İslam'ın Mistik Boyutları*, (Çev: Ergun Kocabıyık), İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.

SÜRÜCÜOĞLU, Metin Saip (1997). "Türk Mutfağında Şerbetlerin Yeri ve Önemi", *Anayurttan Atayurda Türk Dünyası*, Cilt: 4, Sayı: 11, s.s. 26-33.

SARIOĞLAN, Mehmet; CEVİZKAYA, Gülhan (2016). "Türk mutfak Türleri: Şerbetler" *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 14, s.s. 237-250.

Semseddin Sami (1978). *Kâmûs-ı Türkî*, İstanbul: Çağrı Yayınları.

ŞENTÜRK, Ahmet Atillâ (2007). "Klasik Şiir Estetiği", *Türk Edebiyatı Tarihi*, (Ed: Talât Sait Hamran), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, s.s. 361-402.

Taberî, Muhammed bin Cerîr (2000). *Câmiu'l-beyân fi te'vîli'l-Kur'ân*, (Thk: Ahmed Muhammed Şâkir), b.y.: Müessesetü'r-risâle.

Tirmizî (1356/1937-1382/1962). *el-Câmi'u's-şâhîh: Sünenü't-Tirmizî*, (Nşr: Ahmed Muhammed Şâkir), Kahire, V, 736, 738.

TOLASA, Harun (2001). *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçay Yayınları.

TÜRKAY, Kaya (2002). *Bedâyi'u'l-Vasat*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÜNLÜ, Suat (2013). *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya: Eğitim Yayınevi.

YAZGAN USLU, Nesibe (2021). "Ali Şîr Nevâyî'nin Türkçe Divanlarında Sarılık Hastalığı ile İlgili Kullanımlar", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 6, s.s. 268-284.

ZÜLFE, Ömer (2017). "Şiir Dilinde Anlam Çağrışımları", *Klasik Edebiyatımızın Dili (Bildiriler) Nazım ve Nesir*, (Ed: Mustafa İsen), Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, s.s. 173-184.